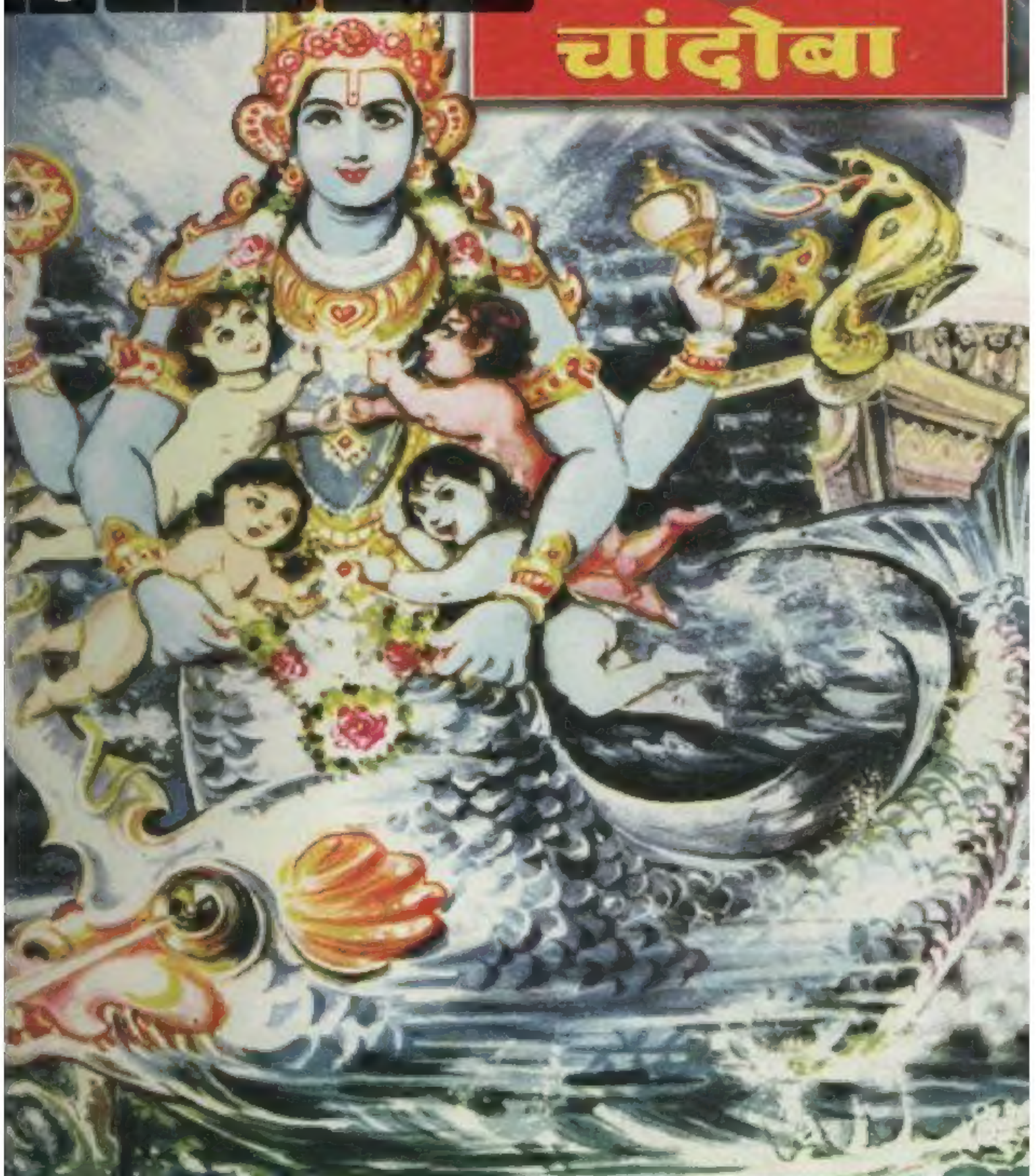

जानेवारी 2004

Rs. 10 /-

चांदोबा

GET YOUR COPY
AT YOUR DOORSTEP
FOR ONE YEAR
FOR JUST
RS. 120/-

A TREASURE

Fullscreen

127

6

/ 58

Junior
CHANDOMAMA

THE ONE-STOP COMPLETE FUN
AND ACTIVITY MAGAZINE.

► Games, puzzles,
riddles, stories,
colouring activity
and more...

► Good habits grow when young.
Check out articles and features
in which values are taught subtly
and let your child learn about
Indian culture and heritage.

PAGE AFTER PAGE WILL KINDLE YOUR CHILD'S IMAGINATION

Mail the form below along with the remittance to : Subscription division,
Chandomama India Limited, 82 Defence Officers' Colony, Ekkattuhangal, Chennai - 600 097.

SUBSCRIPTION FORM

Please enrol me as a subscriber of Junior Chandomama. I give below the required particulars:

Name : _____ Address : _____

PIN Code : _____

I am remitting the amount of Rs. 120/- for 12 issues by Money Order/Demand Draft/
Cheque No. _____ on _____ Bank _____
branch drawn in favour of Chandomama India Ltd., encashable at Chennai (outstation
cheque to include Rs. 25/- towards Bank Commission).

दृष्टीदोष

पूर्वीच्या काळात, मुद्देगार व लुटारुनाच नव्हे, तर भुरट्या चौऱ्या करणारांनदेखील कडक शिक्षा दिली जात असे. त्यांच्या गळ्यांत एक वांकडी खोडा अडकवला जात असे आणि त्यांना दिवसभर उन्हांत बसवून ठेवीत.

रतन नांवाच्या एका माषासाने गांवाबाहेर चालत असलेल्या एका बैलाला पकडले. त्याच्या गळ्यांत दोरी बांधली, आणि तो बैलाला घेऊन जाऊ लागला. एका गवळ्याने ही चोरी बघितली आणि ग्रामाधिकाऱ्याकडे जाऊन त्याला ही बातमी दिली. ग्रामाधिकाऱ्याने नोका पाठवून रतनला पकडून आणले. त्याच्या गळ्यांत खोडा अडकवला अर्पण सूर्यास्त होईपर्यंत पर उन्हांत बसून राहायची त्याला शिक्षा दिली. थोडक्या वेळानंतर गावांनच्या किशानने जेव्हा हे दृश्य बघितले, तेव्हा आश्चर्याने त्याने रतनला विचारले, "हे रे काय? तुझ्या गळ्यांत हा खोडा कशासाठी बांधलाय?"

"काय खां? तुला? माझं नशीबच वाईट आहे बघा." रतनने उत्तर दिले. किशानने विचारले, "सरळ काय ते सांग. असं का झालं?"

"मी गांवातून बाहेर चाललो होतो. हिव्यागर शेताजवळ एक मोठी चांगली दोरी मिळाली, झालं, मी ही पकड घेतली. मी कांहीएक वुतरं पुकीचं केतं नव्हतं." रतन म्हणाला.

"रस्त्यांत मिळालेली दोरी उचलली म्हणून इतकी कठोर शिक्षा?" किशानने चकित होऊन विचारले.

"त्या दोरीच्या दुसऱ्या टोकाला किमान पांच-सहाशे रुपये किंमतीचा एक बैल होता. माझी अधू नजर म्हणून तो बैल काही मला दिसला नाही." रतनने रीनवाण्या स्वरात म्हटले.

- मनोहर

संजीवच्या विद्या

गंगापूरमध्ये राहणारा संजीव एका शेतकरी परिवारात जन्मला होता. तो शेतावर काम करीत होता. पण एकीकडे पंडितांच्याजवळ शिकून त्याने शास्त्रांचा अभ्यासदेखील केलेला होता. कविता पाठांतरात, गाणी म्हणण्यांत, व चित्रकलेत त्याला रुची होती. त्याचा पिता धर्मराज त्याला एके दिवशी म्हणाला, "कांहीतरी एका गोष्टीवर ध्यान केंद्रित कर. अनेक गोष्टी शिकताना एखाद्या विषयांत दुर्लक्ष झालं तर तुझ्या पुढील आयुष्यांत तुला त्याचा त्रास होईल, व जीवन कठीण होईल." बाप मुलाला असा नेहमीच इशारा देत होता.

पण आपल्या पित्याच्या बोलण्याशी संजीव सहमत नसे. तो त्यांना म्हणायचा, "बप्पा, आता दिवस बदलले आहेत. हल्लींच्या दिवसांत मुखाने जगायचं असेल तर पहिल्याप्रमाणे एकाच प्रकारच्या शिक्षणावर अवलंबून राहता येत नाही. मला खूप गोष्टी शिकायच्या आहेत."

धर्मराजच्या भासकीती बद्दा अंकर जमीन होती. पूर्वी तो दोन अंकरांचा मालक होता. पण त्याने

शेतीवर पूर्णपणे लक्ष दिले आणि मरपूर कामावले. त्याच्या बडिलोनी काढलेले कर्ज धर्मराजने फेडले, आणि अहचणीत असलेल्या आपल्या भावाला मदत केली. दोन बहिणींची लग्ने त्याने केली. मुक्ताच त्याने आपल्या मुलीचा विवाहही चांगल्या प्रकारे सजवला होता. इतकं सगळं होऊन देखील त्याला आपल्या मुलाची खारखी काळजी वाटत असे, कारण संजीवला गंध सोडून शहरांत त्याधिक व्हायची फार इच्छा होती. कुणी कांही सांगायच्याअभोदरच तो स्वतः विषयी लांबलचक भाषण ठोक्याला सुवात करीत असे. आता तर ती त्याची संवयच होऊन बसली होती.

"सारखं स्वतःविषयी बोलायची संवय सोडून दे, प्रथम इतरांचे हल माहिती जाणून घेण्याचा प्रयत्न कर. त्यांतून कांही उपयोगाची गोष्ट असेल तर ती शिकून घे. असं जर केलं नाहीस तर तुझी प्रगती कधी होणार नाही. जिथे असशील तिथेच राहाशील," अशा शब्दांत धर्मराज नेहमी त्याला उपदेश करीत असे.

पुरलीधर

एके दिवशी संजीवचा मामा सीताराम त्याच्या घरी आला. त्याने आग्रहाने सांगितले की त्याच्या मुलीसाठी संजीव हा अगदी योग्य पती ठरेल. धर्मराजला ही सोयरीक मान्य होती, पण संजीवने म्हटलं, "मी अनेक विद्यांमध्ये प्रवीण आहे. ज्या मुलीशी माझा विवाह होईल, तिला निदान मला माहीत असलेल्या निम्म्या विद्या तरी येत असल्या पाहिजेत. तुमची मुलगी राधा जर माझ्याशी लग्न करायची इच्छा करीत असेल, तर तिला अनेक प्रकारच्या विद्यांचा अभ्यास करावा लागेल."

"कोणत्या विद्यांमध्ये तू पारंगत आहेस हे मला ठाऊक नाही. तुम्ही लक्षात घ्या की मी कुणाकडून अद्याप ऐकली नव्हती. इतक्या गोष्टी शिकून तुला त्याचा कांही फायदा झाला की नाही, हेही मला माहीत नाही. या विद्यांचा उपयोग करून घे, कुणा राज्याच्या दरबारांत नोकरी कर म्हणजे मन त्या विद्या राधा शिकेल." सीतारामने उत्तर दिले.

आता संजीवच्यासमोर हे एक आव्हान उभे राहिले. तो खरेच राजधानीला गेला, तिथे पाँचत्यानंतर एका धर्मशास्त्रज्ञाच्या पुढास येवला. तिथे एका मध्यमवर्गीय, मिशाल गृहस्थांशी त्याची भेट झाली. संजीवने आपले सर्व गुणगान त्याला ऐकवले व म्हटले, "राजाच्या दरबारांत नोकरी मिळवण्यासाठी इथे आलो आहे. मला खात्रीने इथे नोकरी मिळेलच, पण अजून पणर कित्ती मजगता यावढल माझा निर्णय होत नाही."

त्या बयस्कर व्यक्तीने म्हटले, "तू सांगितलेल्या सजिस्तार माहितीवरून हे उघडच आहे की तुला अनेक विद्यांची चांगली माहिती आहे. पण राजाच्या दरबारांत असल्या विद्येचा उपयोग

चांदोवा

नसतो. जर तुला खझयुद्ध येत असेल तर तुला नक्षीय नोकरी मिळेल."

"खझयुद्ध? थोडफार माहीत आहे. पण त्यांत प्राविण्य मिळवायला गुरुची आवश्यकता असते. इथे मला ती विद्या शिकवणारा एखादा गुरु आहे का?" संजीवने विचारलं.

"इथे वीरवर नांवाचा एक गुरु आहे. खझ-विद्येसाठी त्याच्याकडून जास्त चांगला शिक्षक वृत्तरा कुणीही नाही, शिवाय योग्य जोकांना ते विनामूल्य शिकवतात." त्या बयस्कर गृहस्थाने सांगितले.

दुसऱ्याच दिवशी, संजीव वीरवरच्या घरी गेला आणि आपल्या येण्याचे कारण त्याने सांगितलं. त्याने संजीवला नीट न्याहाळून पाहिलं व म्हटलं, "तू तर चांगला तगडा दिसतोस, चुणचुणीत आहेस, जर मन लावून शिकलास तर आठवडाभरांत खझविद्येत प्रवीण होऊ शकशील." असं म्हणून

त्याने संजीवला आपला शिष्य बनवला.

संजीवनेदेखील आठ दिवसांतच खट्याविद्या शिकून घेतले आणि गुरूने त्याच्या हुशारीची भरपूर प्रशंसा केली.

एका आठवड्यानंतर त्याच धर्मशाळेत त्याला तो वयस्कर गृहस्थ भेटला. संजीवने त्याला सांगितले की दुसऱ्या दिवशी राजदरबारात संजीवला नोकरी मिळणार होती, त्यावर तो गृहस्थ उद्गारला, "अरे, फाच बार्ड झालं. काळच एका तज्ञाने खट्याविद्येचे प्रात्यक्षिक दाखवून राजाच्या दरबारात नोकरी मिळवली. परंतु राजाच्या कोषागारात जमाखर्चाची रोज देखरेख करण्यासाठी फुडाच्या लायक माणसाची जकरी आहे. तिथे प्रयत्न कर. तुला जर ही नोकरी हवी असेल तर प्रथम गणितज्ञ भास्करला जाऊन भेट. कोषागारातल्या हिशोबाची पद्धत जर निगळी

असले, ते तुला हे काम सोप्या पद्धतीने करायला शिकवतील."

दुसऱ्याच दिवशी संजीव भास्करला भेटला आणि अठरा दिवसांतच जगसर्ज लिहिण्याचे शिक्षण त्याने शिकून घेतले. जरी त्याने त्यांतल्या ग्राफायंगसकट ही पद्धत शिकून घेतली होती, तरी तीन दिवसांमधील एका सुयोग्य ठिकाणाला ती नोकरी मिळून गेली. परंतु संजीव काही निराश झाला नाही. पुन्हा ते वयस्कर गृहस्थ जेव्हा भेटले तेव्हा संजीवने त्यांना विचारलं, "राजदरबारात आपणही एखादी नोकरी मिळण्यासारखी आहे का?"

"अरे, दर आठवड्याला तू नवीन शिक्षण घेतो आहेस आणि दोरमेहनत करतो आहेस. तुला त्याचा धक्का येत नाही का?" त्या गृहस्थांनी विचारले.

"मी विद्येचा भुक्ता आहे. विद्याभ्यासाची मेहनत करताना मला मूर्खीच धक्का येत नाही." संजीवने नवदार्डखोर स्वरात सांगितलं.

"तुझ्या मामाने आम्हांन दिलं म्हणून तू इथे आलास, त्याला जाता महिनं होऊन गेला. आजून तुला राजाच्या दरबारात नोकरी काही मिळालेली नाही. त्यापेक्षा तू जर गंगापुला परत गेलास आणि आपण हजरतो असं मान्य केलास तर जास्त चांगलं! तुझ्या बडिजांना शेतीच्या कामात तू चांगली मदत कर."

त्या व्यक्तीने सल्ला दिला. त्यावर संजीव गाराजीवे म्हणाला, "माझ्या मामाने दिलेले आव्हान मी स्वीकारले, त्यात कदाचित मी हारणार असं, पण त्यांनी जे मत तुच्छनेने व्यक्त केतं, की ज्या विद्या मी शिकलेल्या होत्या, त्या सगळ्या निस्पृहयोगी आहेत, ते मत मला खोडून काढायचं आहे. एक

च एक दिवस मी राजदरबारात नोकरी मिळवीनच."

"राजाच्या दरबारात नोकरी मिळवण्यासाठी गुजे आज अर्पूण आहे." त्या वयस्कर गृहस्थांनी म्हटलं.

"मग तर मी तुमच्याशी पैज लावतो. जर राजाच्या दरबारात मी नोकरी मिळवून दाखवली, तर तुम्ही मला काय द्यात?" संजीवने विचारले.

"राजदरबारात नोकरी मिळवण्याच्या बाबतीत जर तू पैज लावलीस, तर तू केन्हांही ती जिंकणार नाहीस." त्या गृहस्थांनी उत्तर दिलं.

"इतक्या छापणें हे तुम्ही कसं सांगू शकता?" संजीवने नवसाने विचारलं.

"मी छापणें सांगतोय, कारण मीच राजा आहे!" त्या गृहस्थांनी सांगितलं.

संजीव चकित होऊन काही क्षण बोलांच शकला नाही, पण त्याचा चेहरा पडला. लौकच तो पानावा आला, आणि त्याने राजाच्या पायांना स्पर्श करून, बांधून प्रणाम केला.

राजाने त्याला प्रेमाने उठवले नि म्हटले, "जर तुला माझ्याबद्दल खरोखरच आदर वाटत असेल तर माझं म्हणणं ऐक आणि आपल्या गांवी तू पत जा." "महाराज, आपण इतक्याच माझी परीक्षा घेतली आहेत. मग आपल्या दरबारात मला नोकरी आपण का देत नाही?" संजीवने दीनवाण्या स्वरात विचारलं. त्याच्या या प्रश्नावर हसून राजाने म्हटले, "तुझ्यात वाजवीपेक्षा जास्त धमंड आहे. तुला वाटतं की तुला सगळं काही येतं! पण कुठल्याही विषयात तुला पाखिण्य मिळालेलं नाही. दर वेळेला तुला नोकरी मिळायला हवी होती पण मिळाली

नाही, पण याबद्दल तू कधी खोल विचार केलाच नाहीस."

हे ऐकून संजीवला जरा पंका बसला, तरी पण त्याने विचारलं, "महाराज, मी कोणतीही विद्या बटकन शिकतो हे तर आपण मान्य केलेलं आहेच ना?"

"पण विद्येचं शिक्षण किती प्रमाणात घेतलास तू? राजदरबारातल्या नोकरीसाठी आवश्यक प्रमाणात शिक्षण घेण्याचा तू प्रयत्न केलास का?" राजाने म्हटलं.

राजाचं बोलणं ऐकून संजीव जास्त दुःखी झालून म्हणाला, "आता मला माझ्या स्वभावातल्या दोष समजतात. प्रत्येक विषयाचं ज्ञान योग्य तितक्या प्रमाणात शिकण्यावर आपण जेरा देऊन जे सांगितलं, त्याप्रमाणेच मी करीन. पण कृपा करून आपल्या दरबारात आपण मला नोकरी द्यावी."

"सुरवातीलाच असा विचार केला असतास तर मी तुला दरवारांत अवश्य नोकरी दिली असती. विचेंमथें प्राविण्य मिळवण्याची कांही तुला विशेष ओढ नव्हती. कोणत्याही विद्येंत प्राविण्य मिळवण्याकडे तू पुर्तुक्ष करीत होतास, म्हणूनच मी माझे मत सांगितले. जे कांही झालें ते तुझ्या दुर्दैवामुळे झालें आहे." राजाने म्हटलें.

"पण माझे म्हणण आहे की आपल्याला विनंती करण्याच्या वावरीत कांही मी हलार्जीपणा केला नाही. आपणच महाराज आहात हे कळल्याबरोबर तोंडच मी नोकरी मागितली." संजीवने अजीजीने सांगितलें.

त्यावर राजाने म्हटलें, "आपण एका महिन्यापूर्वी भेटलो होतो. वर केलेला मी तुला राजदरबारांतल्या नोकऱ्यांसंबंधी माहिती देत होतो. पण मी कोण आहे आणि या गोष्टी मला कशा माहीत आहेत, याबद्दल तू कधी विचारच केला नाहीस. याचें कारण काय ते तुला आहे कां माहिती? कारण तू नेहमी फक्त स्वतःचाच विचार करीत असतोस. जर तू माझ्याबद्दल थोडासा जरी विचार केला असतास, तर मी कोण आहे ते तू नकीच ओळखलें असतार.

जो दुसऱ्यांना ओळखणाने विरगई करतो, अशा महात्माला राजदरबारांत कोणतेही स्थान नसतें."

हे बोलणे ऐकून संजीवने त्याने मान झाली घातली. महाराजांच्या सांगण्यानुसार तो गंगामुरला परत गेला. आपल्या पित्याकडे शेतीचे काम शिकायला त्याने सुरवात केली आणि त्या कामांत मनापासून कष्ट केले. नंतर त्याचे लग्न राधाशी झाले व ती सर्वजण आनंदात राहू लागली. त्याने आजपर्यंत शिकलेल्या इतर विद्यांचे वारकावे तो आता नांवातल्या तरुण मुलांना शिकवू लागला. ते तरुण कौतुकाने म्हणत, "जर राजाच्या दरबारांत तुम्हाला नोकरी मिळाली असती, तर आमचे फारच नुकसान झाले असतें. मग इतक्या चांगल्या गोष्टी आम्ही कसे शिकलो असतो? वर झालें, तुम्ही गांधी मारत आलात तो!"

हे ऐकून, आपलें वैयेंगळ्या विषयांचे ज्ञान निरूपयोगी ठरले नाही याचा संजीवला अत्यनंद झाला. त्याबरोबरच आपले उच्च विचार व विद्या, यांच्याबद्दल लिखदमीत सावून जमीनच कौतुक करीत बसायची त्याची जुनी संवयही नाहीशी झाली.

अस्वल्या मांत्रिक

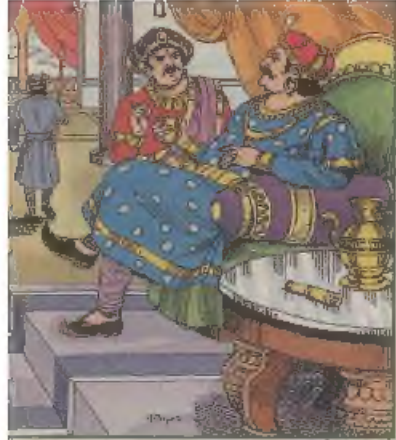
2

(कालीवर्मा चांदोवा क्षत्रिय युद्धक नोकरीच्या शोधांत किता होरा वाटेनेच त्याला गांधींच्यांगी दरोडेखोरांबद्दल सांगितलें. कालीवर्माने गांधीतल्या तरुणांना जमवून दरोडेखोरांचा निःपात केला. त्यानंतर तो राजधानीयवळ पोचला, तेव्हां जितकेतु राजाच्या घोडदळाचे त्याच्यावर हल्ला केला व त्याला बंदी बघवले. त्यानंतर....)

चंद्रशिला नगराचे घोडेस्वार कालीवर्माला घेऊन नगरांत गेले. अनेक सैनिक एकाच माणसाला घोड्यावर बांधून नेत होते. ते पाहून कांही लोकांनी प्रमुख घोडेस्वाराला विचारलें, कीं घोड्याला बांधून कुणाला नेत आहेत? त्यावर त्या प्रमुखाने मोठ्या अभिमानाने म्हटलें, "कोण, ह्म बंदी होय? याचें नांव तर कालीवर्मा आहे. हा आपल्या राज्याचाच नव्हे, तर आपल्या शेजारच्या उदयगिरी राज्याचा राजा दुर्मुखचादेखीन प्रवळ शत्रू आहे, याला पकडायला आम्ही अरण्यामधे

बिती हाल नि कष्ट सोसले आहेत. त्याचे वर्णन करता येणे अशक्य आहे."

चंद्रशिला आणि उदयगिरी, या दोन्ही राज्यांचा शत्रू बनलेल्या कालीवर्माची बातमी ऐकून कांही लोक घोडदळाच्या पाठोपाठ राजमहालाकडे जाऊ लागले. घोडदळाचा नेता जेव्हा राजवाड्याच्या आगारांत शिरला तेव्हा त्याने आपले सैनिक तिथेच उभे केले आणि तो आंत गेला. एका शिपायामार्फत त्याने जितकेतु राजाला मिरोप पाठवला कीं त्याने कालीवर्माला

पकडून आपलेलं आहे.

त्यावेळी जितकेतु आपल्या मुख्य मंत्र्याबरोबर शेजारच्या राज्यावरच्या हल्ल्याविषयी चर्चा करीत होता, कालीवर्माला बंदी बनवून आणल्याची बातमी ऐकून तो फारच प्रसन्न झाला व म्हणाला, "महामंत्री! मला वाटलं होतं की कालीवर्माच्यामुळे आपल्याला शेजाराच्या देशाशी युद्ध कार्याची बहुतेक वेळ येणार आहे. तो आपल्या हातांत सापडला आहे, जाता तुम्हीच सांगा, याला जिवंतपणीं दुर्मुखकडे पाठवूया की याला फांसावर सटकवून त्याचे श्रेष्ठ पाठवावचे?"

"महाराज! दुर्मुख महाराजांच्या पत्रावरून हा बोन्ही गोष्टी त्यांना मान्य आहेत. पण त्यापूर्वी हाच कालीवर्मा निवृत्ती उदयगिरीच्या राज्यांत पळवून लावले आहे याचा पुरावा आपल्याला हवा; नाहीतर दुर्मुख महाराजांशी जाणखी दुस्तरा काहीतरी बघेडा निर्माण झाल्याचा!" मंत्र्याने विचार मांडला.

जानेवारी २००४

"पण राजद्रोही कालीवर्माला बंदी बनवून इथे आणले आहे असा आपल्या धोडदळाच्या नायकाने निरोप पाठवला आहे ना?" जितकेतु राजा म्हणाला.

"कालीवर्मा नांवाचे अनेक लोक असून शकतील तेव्हा आपण प्रत्यक्ष जाऊन त्यांचे म्हणणे ऐकून घ्यायें व न्याय करावा," मंत्र्याने सल्ला दिला.

त्यानंतर राजा व मंत्री महाराजांच्या बाहेरच्या आवारांत आले. तिथे लोकांची एक धाड्यादीं जमली होती. ती बघून राजा आश्चर्य बटले. मंत्रीमहाराजांच्या सांगण्यावरून धोडेत्बारांनी कालीवर्माच्या दोऱ्या सोडवून आणि त्याला धोड्यावरून खाली उतरवले.

कालीवर्मा धोड्यावरून खाली उतरून उभा राहिला आणि राजा व मंत्री यांच्याकडे निर्भक्षपणे बघत म्हणाला, "महाराज! आपल्या सैनिकांनी अरण्यांत अचलक माझ्यावर हल्ला केला आणि मला पकडले होते. आपण त्यांना योग्य शिक्षा करावी."

हे बोलणे ऐकून राजा जितकेतु तर विस्मयाने बघतच राहिला तो म्हणाला, "माझ्या गेल्या दहा वर्षांच्या कारकीर्दीत कोणत्याही मुन्हेगाराने इतक्या धिंदाईने माझ्याशी आजवर बोललेलं नाही!"

मंत्र्याने संतापून आपला हात उगारला व कालीवर्माला तो म्हणाला, "जे दुष्टा महाराजांची अनुमती घेण्यापूर्वीच तू बडबड केलेस, त्याबद्दल तुझे खोके उडवता येईल. पण आम्हाला तू कोण आहेस ते समजायला हवं, म्हणून तुझा प्राण बचला आहे. चंद्रशिला नगराज्यकडच्या अरण्यांत राहणाऱ्या दरोडेखोरांना तूच उदयगिरी उण्यांत

14

चांदोबा

पकडविला ना? तुझं नांव काय आहे?"

"माझं नांव कालीवर्मा आहे. मी हाच राज्याचा नागरिक आहे, हे खरं आहे की आपल्या देशांतल्या जन्मेची संपत्ती आणि धान्य तुझ्या दरोडेखोरांशी मी गांवकऱ्यांच्या मदतीने सामना केला. त्यांत त्यांचे काही लोक मारले गेले, पण त्यांतले काही चोर पळून आपल्या राज्याच्या सीमेपार उदयगिरीच्या अरण्यांत पळून गेले जसावेत, अशा परिस्थितीत याची जबाबदारी माझ्यावर कशी काय येते?" कालीवर्माने आपली वाजू मांडली.

त्याचे बोलणे ऐकून मंत्र्याला फारच राग आला. तो चिडून म्हणाला, "महाराज, मी ह्याला एक प्रश्न विचारला, त्याचे त्याने सरळ उत्तर दिले तर नाहीच, उलट तो आपल्यालाच प्रश्न विचारतो आहे. आपण त्याला योग्य शिक्षा द्यावी."

जितकेतु राजाने एकदा कालीवर्माकडे भेदक नजरेने बघितले व म्हटले, "म्हणजे आपल्याला ज्ञाना शिक्षा द्यायची आहे तो हाच कालीवर्मा आहे तर! हे बघ कालीवर्मा, माझ्या संपत्तीविषयी तू पाझ्या काही नागरिकांचा वध केला आहेस. त्यामुळे शेजाराच्या राजाशी अकारण विद्रुष्ट आहे आहे. म्हणून मी तुला मृत्युदंडाची शिक्षा देत आहे."

ही आज्ञा ऐकून कालीवर्मा हलबुड झाला. पण लगेच स्वतःला सावरून राजाला म्हणाला, "महाराज! ही शिक्षा पत्ता आणण कोणत्या न्यायसूत्राखाली देत आहात? माझे वडील आपल्या पिताश्रींच्या सेवेत होते. फका युद्धांत ते धातूनीधीं पतन पावले. मीही आपल्या सेवेत रुजू जेव्हा या हेतूने माझे गांव सोडून इतक्या दूर

चांदोबा

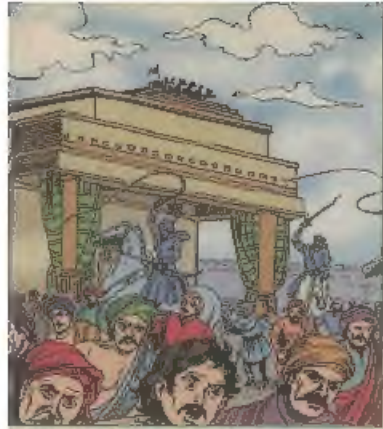
आलो आहे. जमतेला तुझ्या कुटाह्या नायनाट केला म्हणून आपण मला मृत्युदंडाची शिक्षा का देत आहात?"

"हा तर तुझा अगोचरपणा आहे!" मंत्री कडाडून म्हणाला व सैनिकांकडे बघून त्याने आज्ञा केली, "तुम्ही महाराजांची आज्ञा आता ऐकली आहेत ना? तर मग या कालीवर्माला नगराच्या पेशावर असावेत्या खोटाच्या वनांत फांसावर लटकवा, आणि यंतर त्याचे प्रेत उदयगिरीच्या महाराजांकडे पाठवण्याची व्यवस्था करा."

मंत्र्याच्या तोंडचे हे शब्द ऐकल्याबरोबर सारा जनसमुदाय बिघरला. त्यांच्यापैकी काहीजण मोठ्याने ओरडू लागले, "ही किती अन्यायाची गोष्ट आहे महाराज! आपण कालीवर्माला जी शिक्षा कमावली आहे, त्याच्या शक्तीत आपण पुन्हा एकदा नीट विचार करायला हवा. कालीवर्माने आमच्यावर उपकार केले आहेत."

15

जानेवारी २००४

“ही आणखी एक आश्चर्याची गोष्ट! महाराजांना स्वरा देशाचे विधान ह्या नगरीत आहेत तर!” असं उपहासाने म्हणून मंत्र्याने दांत ओंठ खात सैनिकांना आज्ञा दिली, “त्या झोरडून बोवणाच्या शस्त्रक्रांतीला पकडून कासगुहात डांबून ठेवा!”

मंत्रां बोलल्यानंतर घोड्यावर स्वार असलेल्या सैनिकांनी आपले घोडे गदीत घुसवले. लोक प्रावरून सैरावैरा धावू लागले, ते पाहून नितकेतु प्रसन्न होऊन हसतहसत म्हणाला, “या असभ्य लोकांना दंडनीतीच नमवू शकते. महामंत्री! तुम्ही भगदी योग्य वेळी ही आज्ञा दिलीत!” असे मंत्र्याचे कौतुक करून राजा आपल्या महासाकडे बळला. मंत्रीही त्याच्यापाठोपाठ महातांत गेला.

लोकांची गर्दी पांगल्यानंतर घोड्यावरून नायक कालीवर्माच्याजवळ आला व म्हणाला, “तू राजाची आज्ञा ऐकलोस ना? अरे, विचारा! तुला इतक्या सशस्त्र सैन्यातच हे जण सोडून जावे

जानेवारी २००४

लागणार आहे त्यानदल मला खरोखरच वाईट वाटतं. परंतु महाराजांची आज्ञा म्हणजे दगडावरची रेष असते.”

मंत्र्याने बोलणें ऐकून अगोदरच संतापाने कालीवर्मा चरफडत होता. त्याने तलवार म्यानानून काढण्याचा प्रयत्न केला, पण विचार बदलून तो बोलू लागला, “तुमच्या राजाची आज्ञा ही किती मूर्खपणाची आहे हे काही लोकांना माहिती असले तरी इतरांनी ते समजून घेण्याचा प्रयत्नदेखील केला नाही. शेजारच्या देशांतल्या राजांना भिजून जनतेचे भले करणाऱ्या मद्रासासारखा नागरिकाला महाराज फांसावर लटकवयला निघालेले आहेत, हा तर घोर अन्याय आहे.”

“राज्याचे हित फक्त महाराजांनाच समजते, तुला वा मला त्यांतले काय समजणार? चांगलं आहे, खत, तुला ज्या खैराच्या रानांत फांशी द्यायला सांगितले आहे, तिथे सावकाश पोरोचेपर्यंत महाराजांना दया येईल व बदाचित्त तुम्ही शिक्षा दे केल्याची आज्ञा येऊ शकेल. यापूर्वी काही अपराधांची अग्दी अशी शिवटच्या क्षणी फांशीची शिक्षा माफ झालेली आहे.” घोड्याच्या नायक समजावत होता.

यास्त्येक कालीवर्मन जशी आज्ञा होईल ही आज्ञा धरलेली नव्हतीच. कोणत्या तरी उपायाने आपण या सैनिकांपासून आपला वचाव करायचा असा त्याने निचार केला होता. मनांत त्याने ठरवले होते की नगराची बेस ओलांडली की नंतर आपण हा सुटकेचा प्रयत्न करायचा.

आपल्या सैनिकांना सावधान करीत नायकाने कालीवर्मनाला म्हटले, “जगात तुज्या

हातांत हातकड्या घातल्या पाहिजेत.” असं म्हणून तो कालीवर्माच्याजवळ आला.

“काही क्षणांमध्ये घराण्याच्या हातांत हातकड्या कराला हव्यात? मी पळून बिलून जाईन म्हणून तुम्ही घाबरलात की काय? ध्या, हवं तर माझी तलवार तुम्ही घ्या. इतक्या सान्या हत्यारबंद सैनिकांच्या मध्ये मी निःशस्त्र नाणूस, करार पळून जाऊ शकेन?” हे शब्द उदगात कालीवर्मन म्यानानून तलवार उपसली आणि घोड्याच्या नेत्याच्या हातांत दिली.

तो नायक खूप होत म्हणाला, “कालीवर्मा, असं म्हणताना की घराण्याची इच्छा पूर्ण केली की पुण्य लाभतं. जर तू पळून निसटायचा प्रयत्न केलास तर जगही इथे दहा घोडेस्वार आहेत आमच्या ब्राह्मणांच्या तलमारी तुज्या शरीराची काळण करतील. तेव्हा खबरदार राहा!”

त्यानंतर कालीवर्माच्या पुढे पांच सैनिक व

त्याच्या फाठीमागून पांच सैनिक, असे चालत सर्वजण नगराच्या सीमेपर जायला निघाले. त्यावेळी वारंट दिसणारे नागरिक जितकेतु राजाच्या दुष्टपणाची उघडपणे निंदा करीत होते.

एक प्रहर चालल्यानंतर सारेजण नगराच्या सीमेलागून खैराच्या वनाजवळ आले. त्या राई लगत उंच डोंगराचा कडा होता. एक डोंगरातला झरा वीसतीस फुटांवरून खाली दगडावर कोसळत होता. त्याचा मोठा आवाज भीतीदायक वाटत होता.

घोडेस्वारांबरोबर झाडीत शिरताना कालीवर्मन पळून जायला सोयीची जागा पाहण्यासाठी चारी बाजूंना नजर पेंकत नायकांना विचारले. “तुम्ही लोक मला इथे फांशी देणार आहात का?”

नायक त्याला कांही उत्तर देणार त्याच्या आधीच रेड्यावर बसलेली एक काळी व्यक्ती समोरून येताना त्यांना दिसली. रेड्यावरची ही

चांदोबा

17

जानेवारी २००४

16

चांदोबा

व्यक्ती डोक्यापासून पायापर्यंत एका काळ्या बुरख्यांत होती. फक्त पायांपाशी बुरख्याला भोके होती.

त्या व्यक्तीने आपल्या हातांतला परशू वर उचलून घोडेस्वारांच्या दिशेने जोराने येत पुकारले, "कोण आहात तुम्ही? या प्रधान मांगाच्या हावूत यापूर्वी शिरच्छेद झालेल्या लोकांची भुल आहात? की नवे नवे शिरच्छेद करण्यासाठी आलेले लोक आहात?"

मो आन्धरांड रेडा आपल्या दिशेने येतो आहे हे पाहून घोडे बिघडले आणि जोरजोरात खिकाळात एकडे तिकडे पळायला लागले. ही संधी पळून जायला चांगली आहे, असे वाटून कालीवर्मा आपल्या घोड्याला गुढे नेणार होता, तितक्यांत रेड्यावर बसलेली व्यक्ती वेगाने त्याच्याकड आली. त्याच्या घोड्याचा लगाम हाताने पकडत ती व्यक्ती म्हणाली, "मुताप्रेताना ही असली झाडे फार प्रिय असतात. म्हणून लुटारू व बरोबरखोरांना राजा या जागीच मृत्युदंडाची शिक्षा देतो. तू कोण आहेस, डाकू की देशद्रोही?"

"मी या दोन्हीपैकी कुणीही नाही. पण मला हे सांग की तू कोणत्या जातीचे मिशाळ आहेस?" कालीवर्मने त्याच्या हातांतून आपल्या घोड्याचा

लगाम खेचण्याचा प्रयत्न करीत म्हटले. तोपर्यंत आसपास विखुरलेले सारे घोडेस्वार तिथे येऊन पोचले. रेड्यावर बसलेल्या व्यक्तीकडे रागाने पळत घोडदळ्या नोथकाने विचारले, "अरे, कोण हा घाटिंगण? तुझ्या शरीरात एखाद्या भुताबिताने तर प्रवेश केलेला नाही ना?"

त्यावर रेड्यावर बसलेल्या व्यक्तीने कालीवर्माच्या घोड्याचा लगाम सोडून देत म्हटले, "नगरांतल्या प्रमुख मारेकऱ्याला तू अरे-तुरे कालीवर्मा काय? कोणत्याही दिवशी तुलादेखील राजा मृत्यूची शिक्षा देईल, आणि माझ्याकडे बघ करायला पाठवील त्यावेळी मी आपल्या या धारदार पत्राले पत्रा घावांत तुला मांभन टाकीन."

"अरे दाहड्या! मला हा अपमान सहन होणार नाही," असं म्हणतानाच त्याने लटकन आपली तलवार म्यानाने काढली. क्षणाघातच कालीवर्मने मारेकऱ्याच्या हातांतला परशू खेचला आणि घोडदळ्याच्या नायकाच्या मानेवर त्याने शर केला.

त्या नायकाचे दोळे दूर जाऊन पडले, त्यावेळी दुरून कुठूनतरी आवाज आला, "आदि अस्वलाचा विजय असो! हे तरुणा! तू अत्यंत पणत्रमी आहेस."

- क्रमशः

जानेवारी २००४

18

बांदोबा

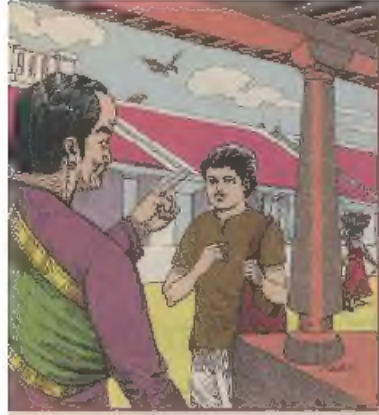
वेताळ
कथा

धीनाथचा सल्ला

निश्चयाचा पट्टा। विक्रमार्क पुन्हा बसविलेला गेल. त्याने झाडवरून प्रेत खाती उतरवले व ते खांद्यावर टाकून तो स्थानाच्या दिशेने चालू लागला. तेथे प्रेतांत तपलेला वेताळ म्हणाला, "राजन्, तुम्ही सारनशक्ती अपार आहे. राजाला सल्ला देण्यासाठी बहुधा मंत्री व राजगुरू यांची नेमणूक करतात. ते कितलीही निपुण असले तरी कधीकधी त्यांचा सल्ला चुकीचा असतो. ते भुलाम करतात असं नाही, पण तसं होत राहतं. तू कुशाग्र्य सल्ल्यावरून इतके कष्ट करीत आहेस?"

मला वाटत देशाचा राजा आणि सत्तातला अधिकारी यांचे निर्णय अचूक

जानेवारी २००४

असतात. उदाहरणार्थ, मी तुला एक श्रामाधिकाऱ्याचा सल्लागार धीनाथ बाबांचा पंडित होता. त्याची गोष्ट मी तुला सांगतो ती ऐक. म्हणजे तुला शकवाही जाणवणार नाही आणि तुझा विचार देखील बदलू शकेल." आणि वेताळाने पुढील गोष्ट सांगितली.

श्रीपुर गांवचा अधिकारी श्रीनाथ याता आपला गांव सर्वांना उत्तम ठरला पाहिजे अशी तोच इच्छा होती. म्हणून त्याने धीनाथ नाथांच्या पंडिताला सल्लु देण्यासाठी नियुक्त केले.

धीनाथ योग्य तऱ्हेने त्याय निवाडा करीत होता. जुणी चंगले काम केले तर त्याचे कौतुक, लाचार केला जाई, पण त्यापूर्वी त्याची पूर्ण चौकशी केली जात असे. चुकीला शासन व सत्कृत्याला सम्मान, असा त्याचा विचार असे. गांवकऱ्यांचा त्याच्या निर्णयावर अतुर विश्वास होता.

जानेवारी २००४

20

चांदोबा

त्या गांवचा एक रहिवासी विमूर्त आता पन्नाशीला आला होता. त्या वयात त्याला एक आसाध्य अजार झाला व त्याने अंधकार घेतले. दुसरे उत्पन्न नसल्यामुळे विमूर्ताचा बेकार मुलगा त्रिलोम भीक मागू लागला. एकदा तो धीनाथच्या घरी भीक मागायला गेला.

धीनाथने त्याला विचारले, "तु विशीतला कब्धधारक तरुण आहेस. आजवर बहिरांच्या कक्षावर जगलास. आता ते अजारी पडलेत तर तू इतरांच्या कमाईवर कां जगशी आहेस? भीक मागणे हा अपराध आहे. हा तुम्ही पंडितीच वेळ आहे म्हणून मी शिक्षा देणार नाही. पण पुन्हा कधी गांवात भीक मागताना दिसलास तर कोठडीत टाकीन."

धीनाथची सूचना ऐकून त्रिकाम घबरला. तो गांव सोडून पळून गेला. आता विमूर्ती अनाथ झाला. तेव्हा धीनाथने ग्रामाधिकाऱ्याला म्हटले, "गांवातल्या टीमदुबळ्या व अनाथ लोकांना मदत करणे हे आपले कर्तव्य आहे. विमूर्तीची शुश्रूषा करण्यासाठी गांवातला एक माणूस रोज त्याच्याकडे जायला हवा, व त्याची देखभाल केली जावी."

ग्रामाधिकाऱ्याला हा सल्ला कांही आवडला नाही, पण आपली नायसंती व दाखवता तो म्हणाला, "हा सल्ला चायला उशीर झाला आहे असं मला वाटतं. जेव्हा त्याचा मुलगा इथे होई, तेव्हा अशी सूचना तुम्ही दिली असतील तर बरं ज्ञान असतं! ज्ञाता समजा, गांवकऱ्यांनी

विमूर्तीच्या पालन-पोषणाचा भार आपल्यावर घेतला, तरी हे विमूर्तीचं भिक्षा प्राणणंय नाही कां होणार? तुम्ही तर माझ्यासमोर एक धर्मसंकट उभं केले आहेत."

"त्रिकाम अनाथ नाही, तो अपंग, अलक्ष्य-देखील नाही, तो फारच आळशी आहे. अळशांनी भीक मागणे हा गुन्हा आहे. विमूर्ती भीक मागत नाही. त्याला न सांगता सकता आपण ही मदत त्याला करणार आहोत." धीनाथने आपली बाजू मांडली.

धीनाथला हा खुलासा पटला. त्याने लागलीच तशी व्यवस्था केली. आता श्रीपुरपंचेही प्रत्येक गांवात असतात तसे कांही दुष्ट, द्राह, लोक होते. ते अशा संघीची वाट पहात असतातच. भीम, रंगा व मंगल ते तिघे तरुण त्यांच्यापैकी होते. तिघांनी एकत्र नसून विचित्र ठरवला आणि ते तिघेजण श्रीनाथला भेटायला गेले. त्यांनी श्रीनाथला सांगितलं.

"आमचे आईवडील आता म्हातारे झाले आहेत. आमच्याच्याने त्यांचा सांभाळ होई शकत नाही. म्हणून आमची आपल्याला विनंती आहे की गावाच्या कचेरीत आम्हाला तिघांना नोकरी देण्याची सोय करावी. आपण जो मगार ठरवून द्यात त्यांतून आम्ही आमचे कुटुंब सांभाळू व आपल्या आईवडिलांचीही देखभाल करू."

धीनाथने त्यांची प्राणणी सपशेल नाकारली "आपण नोकरी दिली नाहीत तर आम्हाला काम

चांदोबा

शोधायला दुसऱ्या गांवी जायला लागेल. तेव्हा आमच्या आईवडितांची जबाबदारी कुणा गांवकऱ्यावर सोपवायची व्यवस्था तुम्ही कराल का? हा आमच्यावर घटघडीत अन्याय आहे." भीमने म्हटलं.

त्याचवेळी नेमका धीनाथ तिथे आला. ही मागणी ऐकून तो त्या तिघांना म्हणाला, "गांवातल्या नागरिकांची व्यवस्था माझ्याची जबाबदारी श्रीनाथ यांच्यावर आहे. तुम्ही तिघेही गांव सोडून जायला तयार आहात का?"

"आम्ही गांव सोडून कां जायचं नि कुडे जायचं?" तिघांनी एकदम जोरात विचारले.

त्यांचा हा उद्धट प्रश्न ऐकून श्रीनाथ एकदम नाराज झाला. त्याने लागलीच त्या तिघांवर बहिष्काराची शिक्षा ठोठावली. लोकरच ते तिघेही गांवाबाहेर नाईलाजाने गेले.

21

जानेवारी २००४

त्यांना ही शिक्षा दिल्यानंतर श्रीनाथ जरा विचारांत पडलेला होता. त्याने धीनाथला म्हटले, "मला एक काळजी जर वाटते आहे, की अशा तऱ्हेने आणखी किती कुटुंबांचा सोपळा आपल्या डोक्यावर पडणार आहे?"

"तुम्ही निष्कारण घाबरून नका. हे तिघे अगदी साक्षात आहेत. थरं झालं, तुम्ही त्यांना गांवाबाहेर हाकललंत! आता तुम्ही लौकरच बघाल की त्रिकाम परत घरी येईल आणि तुमची क्षमा मागेल." धीनाथने अस्वस्थ झालेल्या श्रीनाथला दितारा देण्यासाठी म्हटलं.

कांही दिवसांनंतर धीनाथला सम्मजलं की त्रिकाम, भीम, रंगा आणि मंगल जयलच्याच सत्यपुरु गांवाला राहात आहेत आणि कष्टाच्या कमाईवर जगत आहेत. पण अद्यापही त्यांचा उडाणटप्पूपणा कांही कमी झालेला नव्हता.

धीनाथच्यामुळे आपल्याला हे कष्ट कराने लागत आहेत म्हणून वेळोवेळी ते त्याला शिब्या घालीत होते.

"त्यांनी चूक केली म्हणून मी त्यांना शिक्षा दिली, जोपर्यंत ते आपली चूक कबूल करणार नाहीत व आपली वर्तणूक सुधारणार नाहीत, तोपर्यंत त्यांना उत्कर्ष होणारच नाही." धीनाथ धीनाथला म्हणाला.

आठ दिवसानंतर श्रीनाथला जाटले की आपण सत्यपुला जावे आणि त्यांची अवस्था बघावी. त्याने एका बैलगाडीची सोय केली. तो बैल चालला तगडा व धष्टपुष्ट होता. तो गाडीवानही अनुभवी व कुशल होता. श्रीनाथ एकट्याच गाडीतून निघाला.

धीपुलाहून सत्यपुला जाताना वाटेत वीरपुर, धुवपुर, गृदपुर या गांवांतून जावे लागत होते. श्रीनाथची गाडी वीरपुर ओलांडून धुवपुर गांवाच्या केरीवर पोचल्यावर गाडीचे एक चारक सत्यावरच्या एका मोठ्या दगडावर चढले. या आकस्मिक अपघातामुळे धीनाथ जमिनीवर वसलून पडला. त्याला मार लागल्यामुळे त्याची शुद्ध हसपली. गाडीवान धनियाही खाली आपटला. गाडीचे चाक त्याच्या अंगावर उतरले. त्याला उठता येईना. तो तिथेच पडून राहिला.

त्यावेळी भीम कांही कामासाठी सत्यपुलाहून धुवपुरला जात होता. त्याने हे दृश्य पाहिले. त्याने बैलाचा कासस पकडला आणि गाडी सरळ केली. श्रीनाथ व धनियाला उचलून त्याने गाडीत

घातले, आणि धुवपुरातल्या एक चांगल्या वैद्याकडे त्यांना नेले.

वैद्याने पूर्ण तपासणी केली आणि सांगितले की धनिया लोंकच बरा होईल. पण श्रीनाथला शुद्धीवर राखता एक आठवडा लागेल. श्रीनाथची शुद्धीवर चीटपणं करायली हवी आणि एक माणूस चौवीस तास त्याच्यावर लक्ष ठेवायला हवा. त्याच्या औषधपाण्याचा खर्चही बराच येणार होता.

त्या वैद्याने पुढे म्हटले, "माझ्या घरी त्याला ठेवायला व त्याच्यावर उपचार करायला मी तयार आहे. पण बरा झाल्यानंतर जर त्याने शुश्रूषा-उपचाराचे पैसे चायचे नाकारले तर माझे पैसे तू दिले पाहिजेत. ही अट मान्य असली तरच मी आवश्यक ते उपचार सुरू करीन."

भीमाने वैद्याची ही अट मान्य केली. तो स्वतःच श्रीनाथबरोबर तिथे राहिला आणि त्याने त्याची सेवाशुश्रूषा केली. तीन दिवसानंतर श्रीनाथ शुद्धीवर आला. भीमाने अगदी निगुनीने सेवा केली म्हणूनच श्रीनाथ तनकर शुद्धीवर आला असं वैद्याने सांगितले. आणखी तीन दिवसांत श्रीनाथ खडखडीत बरा झाला.

त्या दरम्यान धनियाचीही प्रकृति ठीक झाली व त्याला हिंडायफिरायची शक्ती आली. तो श्रीपुला गेला आणि त्याने ही बातमी इतरांना सांगितली. श्रीनाथला बघायला लागलीच त्याचे कुटुंबिय, धीनाथ व आणखी कांही गांवकरी धुवपुरात गेले. सर्वांनी वैद्यबुवांचे व भीमाचे आभार मानले व कौतुक केले.

"मी माझे व्यावसायिक कर्तव्य केले. त्याशिवाय परमेश्वराची कृपाही होती. त्याखेरीज मी जास्त कांही केले नव्हते." वैद्याने सांगितले.

"माझी फार मोठी चूक झाली होती. आम्ही तिघे रोज देवावळ प्रार्थना करून मागणी करीत होतो की आमची चूक सुधारण्याची एक संधी आम्हाला द्या. परमेश्वराने अशा तऱ्हेने माझी विनंती ऐकली तर!" भीमाने उत्साहाने म्हटले.

धीनाथने लगेच वैद्यबुवांनी सांगितलेली उपचाराची रक्कम दिली व त्यांचा त्याने सत्कारही केला. घरी परत आल्यानंतर भीमावर घातलेली बहिष्काराची सजा रद्द करावी, व त्याला गांवातच नोकरी द्यावी असे त्याला वाटले. हा विचार त्याने धीनाथला सांगून म्हटले, "भीमाता पश्चात्ताप झालेला आहे. त्याला नोकरी द्यावी असा माझा विचार आहे. तुमचे काय मत आहे?"

धीनाथने उत्तर दिले, "माझ काहीही मत नाही पण यापुढे पात्र तुम्ही प्रवास करू नये आणि गांवाबाहेर जाऊ नये असं मला वाटतं. कारण वेजबाबदार व उद्दाम वर्तणुकीबद्दल शिक्षा झालेले अजून तिचेअण आसपास आहेतच."

वेनाळाने ही गोष्ट सांगून विक्रमाकाला म्हटले, "राजन्, धीनाथ भले मोठा पंडित असेल, परंतु त्याच्या मनात दया, करुणा वा क्षमा काहीमात्र नाही. जर योग्य वेळींच भीमची मदत मिळाली नसती तर श्रीनाथ जिवंत राहिला नसता. आपल्या जीवनात देणाऱ्या भीमला गांवातल्या कचेरीत नोकरी देऊन आपली कृतज्ञता व्यक्त करावी असे माहजिकच श्रीनाथला वाटले. पण धीनाथने त्यावर आपली शंका व्यक्त केली आणि श्रीनाथला साबध केले. त्याच्या या मनोवृत्तीमुळे त्याच्या स्वभावात माणुसकी, विवेक सारासार विचारगती यांचा अभाव आहे असं वाटतं नाही की? माझ्या या शंकेचे समाधानकारक उत्तर तुला माहीन असूनही जर तू धोखला नाहीस, तर तुझ्या मस्तकाची शंभर शकले होतील."

त्याला विक्रमाकाले उत्तर दिले, "मनुष्य हा

अनवरूपक्ष निराळा आहे. कारण दया, करुणा, प्रेम असे सांख्यिक भाव मानवाच्या मनाने असतात. पण चांगले किंवा वाईट कोण आहे हे ओळखूनच हे भाव इतराबद्दल दाखवायचे असतात. परमेश्वराने भीमाची चूक शुभारम्भाची संधी देण्यासाठी ही घटना घडवली हे भीमाचे म्हणणे बरो आहे. म्हणूनच धीनाथने श्रीनाथला गप्पा दिसा की? भीमप्रमाणे आणखी तीन लोक आहेत. म्हणून त्याने गावबाहेर जाऊ नये. भीमाला गावात नोकरी देणे श्रीनाथला सहज शक्य होते. पण त्यामुळे त्या निघाचा बुरावा व कडबटपणा जमूनच वाढता असता. आणि त्यांनी यशा संधीची वाट पहात हाच साधला असता.

धीनाथच्या या भक्क्यामुळे त्याला वगवेगळ्या स्वभावाच्या माणासाठी चाली परीक्षा आहे हे दिसून येत. त्याचा हा सल्ला सर्वस्वी योग्य व परिचित आहे."

राजाचे मौनभंग करण्यात यशस्वी झालेला येन लो शिवाभारित अदृश्य झाला आणि पुढे झालावर जाऊन बसला.

जानेवारी २००४

भारताचा झरोका

सागराची पूजा

भारताच्या पश्चिम किनाऱ्यावरील मच्छीमग लोक मकर मकरातीला समुद्राची पूजा करतात. या जलधीना मानात पानतात. याला अन्न देण्याची म्हणून पंचपूर्णशिवी म्हणतात. ही रीत व पूजा या तमासीना केवळ एकत्र आणण्याचे काम करताना असे लोकांवर त्यांना पर्यावरणाचे महत्त्व माने. पूर्वेक श्रद्धेत काम करणे व

समुद्राची पूजा माना राखणे या मधील शिक्कताने

मुलांने मकरातीला ही पूजा देण्याची उत्तरेकडे पाहता सुद्धा माना म्हणून राखता करताना आनंदाच्या मणान्या वेळी सर्व वयाचे लोक एकत्र येऊन पत्ता उडवतात.

आकाशात हजारो विविधगती पतंग उडत असतात. नि त्याचे ठिपके विरखुवेत दिमतात. पत्ता उडवायाच्या स्पर्धा ठिकठिकाणी दिसतात. त्यामुळे सगळीकडे वातावरण उत्साही व प्रफुल्लित असते.

वारसा यादीतली शिलाचित्रे

भीमबंका हा मध्य प्रदेशातल्या सुप्रसिद्ध गुफा आता युनेस्कोच्या 'जागतिक वारसा' यादीत नोंदल्या गेला आहे. या गुफेत मेसोलिथिक काळात (इ.स.पू. ३५०० आणि २००० पर्यंत) केलेली शिलाचित्रे आहेत. आपोठच्या विक्रम विशापीठाचे प्राध्यापक वक्रपाक यांनी या गुहाचा शोध लावला. इ.स. १८०० च्या सुमारास अनेक बहुतेक सर्व चित्रांत महाभारतातल्या कथा आहेत. या जागेचे नावदखीत पाहणुन प्रामांस हाच्याकडून पडले आहे.

भारतीय दलकथा २१ केवळ एका काठीपायी

वनवाचाय था अस कधींचे राव व प्रकाश हे शिष्य होते. दोघी अन्वयत वृद्धिंगाच अभ्यासू होते. वेव, उपनिषदे प इतर अनेक पुसपाच्या त्यानी अभ्यास केलेला होता. क्रित्येक भिरुहीहो न्याना प्रवातहोन्या

वनवाचायचे अथम मरु नदीच्या किनाऱ्यावर होता. परतु त्याचें गुरु मन्त्र हिमालयातल्य प्रकाशोचान. हूनहीने एके दिवशी त्यान एक धात्रिक भरला आणि त्यान मिराप सांगितला की वनाचायाच्या गुरुजींनी त्याना स्वर्गेत येऊन भेटाययास सांगितले आहे.

वनाचाय अडून असे गहिते "मला लगेच गेले पाहिजे. त्यानी आषपंचा शिष्याना सांगेनने 'तुम्ही समेजण स्यत मी काळजी घ्या'.

आषचर्यचकित होऊन शिष्यानी विचारले गुरुजी इतकी घाई कशासाठी?

गुरुजींच्या बोलावरकपेक्षा इत कोणतही जास्त महत्वाचे कोण शिष्याना अशेत नाही गला लोपोल जायला हये. वनाचायानी सांगितले

"पण गुरुजी असध्याच्या कापसुची आपण व्यवस्था तय्यून न्हा आपण गनान स्वर नाही का चालणार?"

स्वर काही आपोअथ मुरुजीनपार् चालेत त्यानी उत्तर दिव

"अपण केव्हो परत येणार आहांत? शिष्यानी विचारले

"माहीन नाही, कदाचित येणार अशीन नाही वनाचायांना जास्त सवाद उको हून त्याना

नदी सोलडनी आण हिमालयाचे वाट धरली त्याचे दोन्ही शिष्य व गावायले चावून मनी त्याना नदीकाठाकून नैरोप विला

राव आशमानचे राहित. पण प्रकार: आपल्या गावी गेली आणि तिथे साधुवर्जन राहू लागता. बळुहळू त्याच्या भावनी शिष्य गळ्या आले आणि तो प्रकाशवाच म्हाणू प्रसिद्ध झाला परंतु तो अनिष्टय संघुणान गहात होता. एका नहानगा झपडेत तो गृही त्याच्याजवळ त्याच्या थोडवाणा कळुधाराकून एक पिल्लेलेच पाडे आणि एक काडी इतकेच सामान होते.

रामदेखीत आता रामबाबा झाला होता. पण तो सुवाभान आयुष्य जगत होता. हे जेव्हा प्रकाशना समजले तेव्हा त्याना वाईट कळले. रामच्या एका श्रीमंत जमीनदार शिष्याने मिला एक मेहे प्रशस्त पर वाधून तिते हात, व नोकराकराची देखील व्यवस्था केल्ली होती. जमीनदाराच्या घरून गज स्वार्थिर भाजन रामसाठी पाठवले जात होते.

हे शक्यतना असाविचारप्रकारवावाच्या मन,न आता थोतेंच सुखाच्या जवाळान रामदेवत्याचे धांक व ताट संपल्या मित्राना

सामानत असे प्रकाशने टावले. प्रकाश करीत तो रामबाबाच्या ज्ञाश्रमान पाचला. आपण जे एकत्र होत ते काही ज्ञान नाही हे त्याने दिसले. अं मेका भराव वैनीच्या आवप्यतना ग वतावच आहेस हे तुला योग्य राहत का? तुझ्या अमृतात्वं प्रयाजन फर वेगळे आहे. मू इधून मरुयावतंय नन आणि प्रसथा अशमन राहा. तंथे तुला तुही ज्ञानसंधन व आत्म्याची शक्ती पुन्हा काययल वेळ मिळेल.

कशासाठी? देवाची इच्छा हीच असता ना? रामबाब म्हणान

त्याचवेळे मुरुजीनीत त्याची एक जून मित्र तिथे घाईपाईने येऊन म्हणाना, "वनवाच गुरुजी नदीच्या पलीकडच्या तीरावर आले आहेत. तिथे र शोडाच वेळ वाचणार आहेत. तुम्हाला देवाना भेटण्याची न्दोभी इच्छा आहे. बहुधा, तुम्ही दोघानीही न्याच्यावरवर हिमालयात यात्रना जावे जण त्याचा विचर असाना.

किता चांगना योगायोग आहे हा' नेमका राजाच मी झेपे आला आहे' प्रकाशबाबाने व्हटले पाण किंबाचि कुकुरात त्याने पुढे म्हटले 'पाण जे गुरूजींनी खोलायचे अ पत्त्याला त्या व्यावरोवर ज्येष्ठता व्यंगितन तरी माझ्या शिष्याला ही माहिती मी कळवणार तरी काय?

ते गुरूजी 'महार्जन' समवाचने उत्तर दिते परंतु रामबाबांमधी याविषयी कुणताच काहीही मासगत नाही

दोघेची गरजू नदीच्या काठाकडे निघून निथे असलेली नाव प्रवाशांनी फल्लेली होती फातर बांध किंवा निथे राठीच जेव्हातम जाण शिष्टांक होती

अचानक प्रकाशबाबांचा आपल्या काठीची आत्मज्ञ झाली ती काठी मुख, गुरूगुळीत होती आणि त्याला सूचकशी महवलेली मूठ होती

रात्र नु पुरे जा मी माझी काठी तुझ्या घरी विमराला आहे ती घेऊन येत मी नंतरच्या नावेन करून घेईन प्रकाशबाबाने व्हटले

गपवरचा आणि गुरूजींचा विरोध आणणारा निथे हे दोघे नावेन अगोदर चढून बसले होते नावाड्यानी वल्ली मागयला जगेच नुकल झेली

जानेवारी २००४

२४

चांदोबा

भटकीभरात प्रकाशबाबा काठी घेऊन परत नदीकाठाला येऊन बसला पाण नदीच्या वाऱ्याचा अचानक पाऊल पडून पूर आला त्यामुळे पल्लेकडच्या तीरावर पोचलेली नाव डकड बुनहा आनी ताहा पूरचे पाणी ओमगेपर्यंत प्रकाश बाबाला नदीपासून धाडले अशक्य होते जोगता पाऊल मूठ झाला पूर ओसरणाला एकच काय असत दिवसदेखीत नागने असत

प्रकाशबाबा एका दगडावर बसले आणि त्याला शत्रू आवयतांम सुखशीत जीवनवाडल आपण मित्राला खुदश कला तो आपला सुखीपणा होत असे अ ना वडले राम वैभवान कूनदेखीत त्याला कणन्याही गांधीची अधिकारा नव्हती त्याने आपला जिणय शिष्याना सांगितला नव्हता परसले रात्रीचे साहजी घेईन जरी त्याचा उका होत

एषा प्रकाश श्री बरकरणी मध्ये आपल्या बसत होता तरी ज्येष्ठ काठीपधे त्याने जीव भडकला होता किरकाळ बसूच्या पाशातून त्याची सूटका झालेली नव्हती अनाचार्य गुरूजींच्या सहवासांत गणध्याची मुवर्णमिधी त्यान निष्कारणा गमावले केवळ एक काडीराखी

विश्ववसू

खास बातम्या

झाईझाई जिवंत आहे

टायगारचे पिढू आता १८० दिवस

जगत आहे त्यामुळे बांध सिद्धापरामून

जन्मलेल्या या वेल्लेबांने इतिहासात मोठ

व्हावी भया विक्रम केला आहे झाई झाई असे

नामकरण झालेले हे पिढू २५ मार्चला सल्लव होते त्याची निगराही चीनमधल्या हूनान प्रांतातल्या चांगशा अभयारण्यात होत आहे दोन प्राण्यांच्या भवकापासून जन्मलेली पिढू बाबुका कोर कळ जगल नव्हते पण झाईझाई मात्र सगळ्या वाळपणातल्या समस्येतन समर्थपणे तोंड देऊन म्हानपणापर्यंत जगेल अशी अभयारण्याच्या अधिकार्याना खात्री वाटते आहे

वालुकाशिल्पांना पारितोषिक

बर्लिनमध्ये झालेल्या वालुकाशिल्पांच्या स्पर्धेत ऑनिरामधला मुदरान परसाईक हा एकमेव भारतीय स्पर्धक होता इतर देशातून आलेले एकांणीय स्पर्धक होते दोहता कमाक गोरोया व दुसरा नंदरत्नसरा मित्रांनर जनांकने गणेशांचे शिल्पी

मूर्ती तयार केली सर्व्दाश वर्षांचा

परतार्द्र गेली तगा वर्षे हा छंद

जापायनी आहे आरिमान तो एक

श क च नवतो अ गि पन्नाय

विद्याध्याना तिथे वालुक शिल्प

बनण्याचे शिक्षण दते

चांदोबा

२५

जानेवारी २००४

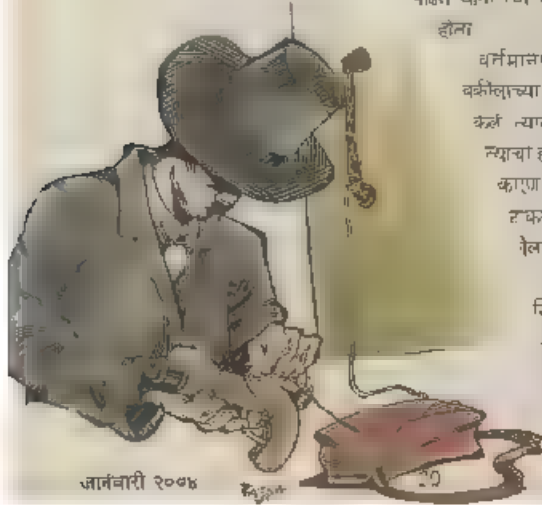
रहस्य कथा

सांवलीने वाचवले

तुलाच्या काळडीत ज्यो एईमन विचारत गइला होता गांवातल्या एका पड्ड्याच्या राखकरणी असामीला तर मारण्याचा प्रयत्न करण्यानच आरोप त्याच्यावर होना

एके दिवशी राध्याकाली, सुरंगधिकारी एका अनोळखी पाहुण्याला घेऊन आला हा कैदी वचकून उठला आणि त्या परक्या माणसाकडे पकटक पाहू लागला.

अरे मित्रा, घाबरू नकोस! मी जॉन बॉटसन, एक वकील आहे. मी तुझा बचाव करायला आलो आहे, आणि कोणतीही मी न वेता! तो उंच मध्यमवयीन गृहस्थ म्हणाला.

जानेवारी २००४

त्या वकीलाने सकाळच्या वर्तमानपत्रात ही बातमी वाचली होती २२ मे १९९० रोजी रिविचारी दुपारी बरोबर २२५ बाजता त्या गावाच्या एका राजकीय पक्षाचा नेता विली बॅनिसटर, हा नेहमीप्रमाणे फ्लायला जाऊन परत आला घराच्या पुढच्या पायऱ्यावर त्याला एक कानडी बग दिलेली त्या बगेच्या केली सावायच्या भक्कतून एक पादरा धागा निवून तो त्याच्या घराच्या दलाजाच्या कडीला लावलेला होता

बॅनिसटरने पोलिसांना दावायले गुमचराचा एक गर निरो आला आणि त्यानी ती बॅग पकडली त्यान एक पिस्तूल व तुलाच्या दांड्या काडीश होत्या पादरा धागा त्या पिस्तूलच्या चोपाला बांधलेला होता

धर्मप्राप्तपत्रातल्या हातमीन त्या वकीलाच्या मनाने थकिचं माहोळ उभेच केले त्याला हा एक बनावट वारन होता त्याचा हा गंहे जास्तच बळकट झाला कारण त्यांच स्थापिताला तुलागत टाकले होते ती तडक तुलाकडे गेला

तुम्ही तुमचा वेळ निष्कारण माझ्याक खर्च करता आहान मला ते बॅनिसटर मुलीच वाचवत नाही आणि कृकतच सामच जागस वाजत देखील हॉन त्याशिवाय चावांबा

गुन्हा घडला त्यावती मी दुसरीकडे होतो हे मिद करायला माझ्याजवळ कृणीही साक्षीदार नाही की काही इतर पुरावा नाही माझ्यापणी मित्र गरीन साक्षीदार नाहीत आणि जागीनाक सुटायला तितके पैसांखील नाहीत

पण जॉन बॉटसनने अईमनचा खरला चालवायचा व त्यांका बचाव करायचाच हा निश्चय केला हाना घाबरू नकोस! तू गुन्हा केला आहस हे निद्व करायला देखील पुरेसा पुरावा दिमत नाही!

खटला चालू असताना सान साक्षीदरानी समपण मागितल की २२ मेच्या दुपारी २२५ वाजता बॅग सापडण्यापूर्वी त्या प्रत्येकाने जो एईमनला बॅनिसटरच्या घराकडेवळ वधितसे होते त्याच्यानंतर दान प्रमुख साक्षीदार आल्या पादरा साय सगे घातलेल्या दोन चिमुरड्या मुली पहिल्या गानी साक्षीदरानी या मुलींना त्या घरासमोळ जाताना पाहिल होते त्या दोघांनी समितलेली गोष्ट साधी व सरळ होती

त्या रिविचारी दुपारी १५० बाजता चर्चमधून त्या दोघा घरी परत जात होत्या त्यावली त्या बॅनिसटरच्या घरावरून गेल्या त्यानी जो एईमनला पाहिले होते तो घाईघाईने त्या घराच्या मागच्या गळ्याक वळला त्याने चौकडींचा शर्ट घातला होता चिली टोपी घातली होती आणि चालताना त जरासा लगडत होता

त्याच्यासमोर आगोपीच्या पिंज यांत बसलेल्या जोच्या अगान चौकडीचा शर्ट होरा त्याला चालायला समितले तेव्हा तो चालताना जरासा लगडत होना त्यान एक गनळो टोफ चादीबा

तमबबवली नी त्याने आपली असल्याचं कबूल केले

खरता सपन्यासाखाच होता आगोपीचा वकील जॉन बॉटसन याने एक सुस्कारा सोडला पण त्याने अद्याप संधा सांदली नव्हती त्याने आपखी एक प्रयत्न केला पाहायचे ठरवले मोठ्या जड भर करणाने तो हळूहळू उठला आणि त्या दोघी बहिणींजवळ गेला

"मला सांगा तुम्ही चर्चमधून बाहेर पडल्यानंतर काय काय केलेत?"

"आम्ही आमचा फोटो काढून घेतला

"तुम्ही कुठल्या स्टुडिओत गेला व्हेता का?"

"नाही, नाही, आपल्या म्हाताच्या पाद्रीबाबांनी तो काढला आम्ही ना, नुसत्या चर्चच्यासमोर उभ्या उहिलो होतो."

"हा फोटो तुमच्याजवळ आहे का?"

"हो तर! हा सधा माझ्या हातातल्या पिशवीतच आहे. हा ज्या तुम्ही आमच्याजवळ

आणि त्यावर असलेल्या मोठ्या
घड्याळाने धाणऽऽऽ धाण
ऽऽऽ असे दोन वाजल्याचे टोंत
दिले

वॉटसनने एक टॅक्सी एकडली आणि
तो वेधशाळेच्या कचेरीत गेला तिथे त्याला
खगोलशास्त्रज्ञ घेटला त्याच्याशी बोलून
वॉटसन घाईघाईने कोर्टात गेला त्या
खटल्यामधे आपल्याला काही नवीन पुरावा
सादर करायचा आहे या मुद्द्यावर त्याने
काम स्थगित करण्याची विनंती केली

५५ " दुसऱ्या दिवशी सकाळी कोर्टात पाय
ठंबायला जाण नव्हती वॉटसनकडे काहीनही
मनसमानी वातमी आहे अशी अप्रत्या गावात
पसरली होती

आरोपीतर्फे पहिल्या मासोदाराला पुकारण्यात
आले तो एक लहानखुरा तगडा मुलस्य होता
त्याला छोटीशी दाढी आणि कडकट्या गाच्या
मिश्रा होत्या

'सर आपण युनिव्हर्सिटीत खगोलशास्त्राचे
प्राध्यापक आहात ना?

होय"

'हो एक फोटो आहे आपण कृपया हा गीट
पहावा हा फोटो कोणत्या वेळला काढला असत
ना आपण सांगू शकाल का?"

हैय, मी नुसती वेळच नव्हे तर कोणत्या
दिवशी ह्या काढला आहे तो दिवसदेखील सांगू
शकन

"आपण इतक खालीपूर्वक कस सांगू
शकता?"

त्याची आणखी एक कापी आहे की' छाटी
मुलगी म्हणाली

या प्रश्नोत्तरानंतर न्यायाधीशांनी प्रकाळचे
काम संपल्याचे जाहीर केले जॉन वॉटसन
कोर्टातून निघून समोरच्या उबानात जाऊन
बसला तो फोटो हताश घेऊन त्यावर तो विचार
करीत होता चित्रांत चर्चेच्या समोर तांब पाडले
संगे भातलेल्या दोघी पोरि फारच गोड दिसत
होत्या त्याच्या साक्षीमुळे जास्त काही
सागण्यासारखे दखिले नव्हते, तो फोटो निरखून
पाहत होता, त्यातून काही धागा सांपडेल का?

अचानक एक बारीकसा मुद्दा त्याला त्या
फोटोंत आढळला त्याच्या खोल्यात कल्पनाची
एकच गर्दी उसळली काहीतरी हातातून
निमरतय अशी त्याला मनात खुटखुट वाटत
होती तो फोटो हातांत घेऊन तो वसाच चर्चकडे
गेला आणि चर्चेच्यासमोर उभा राहिला त्याच्या
डोक्यावरती चर्चेच्या घटेचा मनोरा दिसत होता

कोर्टात सर्वजण शांत होते खगोलशास्त्रज्ञाने
आपली दाढी जरा कुरवाळली भिरगवटून हात
भिरवला आणि विचार करीत उतर तो सायकाश
बोल् लागला

ते अगदीच मोप आहे इथे पहा या फोटोंत
नुसती एक सयती दिशेने आहे का? ती
चर्चेच्या मनो-याच्या निमुळत्या टोंकाची
सावली आहे आता सावलीचा कोन मोडला की
त्या दिवशी किती वाजले होते ते थोडेर सांगता
येत

तर मग हा फोटो कोणत्या वेळी काढलेला
आहे ते अम्हाला बरोबर सांगव

'२२ मे १९१०च्या दुपारी ३ १० ला
कमेयाचे बटन दाबले गेले होते"

एका शास्त्रज्ञाकडून असा विनचूक पुरावा
मिलाल्यानंतर फिर्यादीचे सात साक्षीदार व
त्या दोन लहान मुली, याच्या साक्षी शकास्पद
व डळमळीत ठरल्या मज्या जरी त्यानी
आरोपीला प्रत्यक्ष न्याय जागी पाहिले होते,
तरी ती रहस्यमय वंग तिथे २.२५ वाजता
सापडली होती त्यानंतर पंचचाळीस
मिनिटांचा वेळ होऊन गेलेला होता व
त्यानंतर त्यानी न्यायाला पाहिले असणार
त्याची आठवण धूसर असल्याची शक्यता
जास्त होती

खगोलशास्त्रज्ञाची उलटतपासणी
वेध्याचे धरिष्टच कुणासच
शक नाही याचे गणिती
हिशोब आणि पुरावा प्रचूक

व भक्कम होता रात्रभर तो ही ऑकडेमोड करीत
होता, सकाळी उठून त्याने चर्चेसमोरच्या जागेचे
पुन्हा निरीक्षण केले होते, एका निरपराध्यात
अन्यथी शिक्षा भोगावी लागू नये म्हणून त्याने
इतकी महत्त्व घेतली होती

दोबटी खटला निकालात निघून आण
आरोपीची निरपराधी ठरून सुटका झाली परंतु
काही लोकांना वाटल की फोटोमधल्या एका
सवलीमुले ही जादू करी काय पडली असेल?

एका दर्शननर हे चिंतानु लाक चर्च
समोच्या प्रगणान अमने, आणि त्यानी आपले
फोटो काढून घेतले जेव्हा फोटो तयार झाले, तेव्हा
त्या टोंकाची सावली अगदी त्या मुलीच्या फोटोंत
पडली होती, तशीच व अगदी त्याच कोनात,
त्या दिवशी पडली होती

बंगालची एक लोककथा

नदीची मुले

कोणं एके काळी प्रजेवर प्रेम करणारा एक राजा होता तो त्याची नीट काळजी घेत असे त्याच्या मंत्रीनाकाकडून व गुप्तचराकडून त्याला प्रजाजनांची माहिती मिळत असे तरीही लोकांना वांही अडचणी आहेत कां, ते जाणून घ्यावची त्याची मनस्वी इच्छा असे म्हणून तो बेश पालटून, राज्यात अधूनमधून हिंडत असे व प्रजेची सखद खे जाणून घेत असे

एक दिवस तो आपल्या एक मरदासच्या घरासमोरून जात होता मध्यरात्र झालेली होती राजा घराजवळ आला तेव्हा थक खिडकी उघडी दिसली आतून मद्य पकाय दिसत होतं आणि त्याला बानण्याच्या आवाज ऐकू आला तीस

तरुणी आपल्याला कसा नवरा आवडूंच ते एकाद्रीला सांगत होत्या

गुमहाजा माहिती जाहंच की मला स्वयदित पदार्थ खावला थूप अवडतान अस राज्यच्या स्वययवधारि माझे लक्ष झाले तर मला राजा-राणीच्या ताटात पडतात तसे उत्तमोत्तम पदार्थ खावला मिळतोन एकीने म्हणत

'मी जर मंत्र्याशी लग्न केन तर मला त्याच्या बगेर देशविदेशात समतीकडे फिरत येईल मला मधीन मागे माफते पाहायला किती आनंदन ते तुम्हाला टाऊक जाहंच तुमचा अबाज आला धोहा बळ झालन होनी तर पुन्हा नच अबाज ऐकू आले नू का ग गप्य आहेस? नु त्यान न, तुला कुणशी लक्ष करायला आवडेल?"

राजाला आता तिसरा आययज कानावर आपला 'जर महेराजानी माझ्याशी लग्न केल तर मी त्यान गोजिन्याणी मुल देईन' त्यावर हसत खिदळण्याचा आवाज आला

राजा निवृत्त नडव निताला व राजवाडयान घेतला तो विचोर कह नागला त्याला दोन गण्या होत्या पण एकीलाही मुल नव्हतं राजाने तर्क केला की त्या तिघीजणी बहिणी भराब्यान त्याला वाटले की त्याच्यापैकी रित्तन राजाशी

लग्न करू असे वाटत निला आपली निहरी राणी कराव

दुसऱ्या दिवशी, त्याने पालखी पाठवून त्या तिघीन राजवाडयान बोलावून घेतले राजाने इरादान मूर्तीना व त्याच्या बडिनाना बोलावले व जो सवाद त्यान ऐकला होत तो स्वर्गना नागनाना 'मी तुमच्या धोरन्या मुलीचे लग्न राजवाडयानच्या पणूब बलुवाचार्याशी लावून देईन आणि दुसरीचे लग्न आमच्या मंत्र्याशी करून देईन

धाकट्या मुलीबद्दल आता राजा कांय नागणार आहे त एकवला ती स्वदेशे आनुर आला होता ती मुलगी आर्झाफळीने राजा व आपले वडील गण्याकडे पडत होती

राजा प्रसन्नगणे हसत मरदासला म्हणाला आणि तुमच्या तिसऱ्या मुलीशी लग्न करून मिना वः ती बनावण थी म झी मनीषा आहे' तिघीच्या आनदाला पारखर गहिला नाही

तिन्ही लग्नाचा सोहळा मोठ्या थाटामाटीत संपन्न झाला आणि तिघीजणी आपापल्या धर्म नुस्खान नादायला लागल्या काही दिवसांनच घांगल्या दोघी बहिणीन समजून चुकून की त्यांना बध्यम पारस्थितीतच समाधान घेताथे लागणार होने पण याकी धाकती बहिण मध्य राणी होउन अगदी धाटान जन्मभर राहणार होती त्याच्या मनान मन्सराची भावना निर्माण झाली पण नव्या राणीला मात्र त्या दोघीबद्दल खूप प्रेम होने तिच्या मनान आले की ती त्या दोघीपैकी एकीन जरी

राणी हांगाचे वपन गाळगले असतं, तर तिचे लग्न दुसरीकडे झाले असते म्हणून तिच्या अपल्या बहिणीबद्दल नेहरीच कतहाना वाटत भरं

नौकराच मध्य राणीला इतकं न माने आणि तिने आपल्या बहिणीन मद्रगीला गेलावल राजानेही आनदाने संमती दिली दोघी बहिणी राजवाडयांतच राहायला आल्या राणीला मुलगा झाला आणि दोघी बहिणींनी एका दासीला फितबले त्या बाळास एका टोकल्यात ठेवले आणि राजवाडयाच्या गैजारीच असलेल्या नदीत टोपली सोडून दिली, एक छोटे कृष्याचे पिडू त्यानी आणले आणि राणीच्या पुढबात धरले, 'जर देवाची हीच इच्छा असेल तर हे पिडू मी माझे बाळ म्हणून स्वीकारिन' दु खी अंतःकरणाने राणी शब्द म्हणाली

वर्षभरानंतर राणीला पुन्हा एक पुट्युरीन गाजिबोषा मूलगा झाल त्या बहिणींनी पुन्हा एकदा तींच दुष्ट प्रपांग केला आणि ते बाळ एका टोपलीत घालून नदीत सोडले, आणि राणीच्या पुतूगान एक मात्ताराच पिळू आणून ठेवले पुन्हा एकदा बिचाऱ्या राणीने 'देवार्च इच्छा' म्हणून हे दान स्वीकारले

आणखी पक्क वर्षानंतर, राणीने एका गेल मुलीचा जन्म दिला बहिणींनी याही पोरीला टोपलीत घालून नदीत सोडून दिले आणि एक सुरेख मातीची बाबुली आणून राणीच्याजवळ ठेवली या घटनेमुळे राणीप्रमाणेच राजाही फारच दुःखी झाला

त्या मध्यरात्रीचा तिचा आवाज अजून त्याच्या कानात घुमल होता 'जरा महाराजाजी माझ्याशी लग्न केले तर मी त्यांना गोजिरवाणी मुले देईन'

वर्षांतर करून राज्यांत फेरफटका माण्याची

देवार्ची पद्धत याने खरीतच पुढे चालू ठेवली हाती पण आता लवकर राणीविषयी काहीबाही बोलायला लागले होते काही लोक तर कुशा मानून व मार्तूच्या बगूलीला जन्म देणारी ही राणी, एक चेटकीण अमली पहिले भयो आणखी करावले लागत कुणीकुणी तर हा राजघराण्याचा व राज्याला अपयशून आहे असे मानायला लागले या राणीने

गजबाडवाना म्हणू असे काहीजणांनी मुचवले म्हणून राजाने राणीला अश्रयान सोडून दिले

त्या नदीच्या काठाचा एक ब्राम्हण राहात होता एक दिवस तो नदीवर राज्यासारखा स्नान करायला गेला तेव्हा त्याला एक टोपली वाहत येताना दिसली त्यात एक नवजात बालक बघून त्याला खूपच आश्चर्य वाटले त्याने ती टोपली भरली आणि ते बाळ घेऊन तो घरी गेला त्याने बायकोजवळ ते मूल दिले त्या बायला मूलबाळ नव्हते म्हणून त्याने या बाळाने संगोपन मोठ्या प्रेमाने आणि निगुतीने केले

वर्षभरानंतर पुन्हा एक टोपली या ब्राम्हणाचा दिसली ते बाळही त्याने घरी नेले त्या दाम्ही मुलामध्ये काहीतरी साम्य होते आणखी एका वर्षानंतर पुन्हा एकदा एक टोपली राजाने येताना दिसली या खोपेला टोपलीत एक नवजान मुलगा होती ती छोटीदेखील या इतर दोन मुलांपेक्षा दिसत होती या ब्राम्हण दांपत्याने तिन्ही मुलांचा

मोठ्या पांयेने पालवून केला त्याची नाम त्यांनी पदत मांडून व मोहिनी अशी ठेवली

एके दिवशी ब्राम्हण अचानक गभीरीतल्या अजारी झाला आणि मरण पावला त्या दू खाने धोवूनच दिवसात त्याची पत्नीदेखील बायली ही तिन्ही मुले वाढत्या वयाची होती, आता आपणच आपला मार्ग शोधला पाहजे हे त्यांच्या नक्षान याने

एक दिवसे त्यांच्या घरी एक अनजून पाहुणा आला राजा अरण्यान भारी चुकला होता या मुलाच्या फगतता मिशमिगता बाल बघून तो याच्याकडे आला राजा थडलेला होता महानमूकने व्याकुललेला होता मुलानी त्याला मंजून दिले आणि 'तरी संपण्यास ही अश्रय देऊन वंशाने घण्यास सांगितले

दुसऱ्या दिवशी सकाळी उठल्यानंतर आपण कोण आहोत हे राजाने मुलाना सांगितले जेव्हा केव्हा त्याला काही पदत इरी वसेल तेव्हा त्याला आवश्यक येऊन मागावी असे सांगितले गजबाडीत पण गेल्यानंतर त्याने या मुलाना सोन्याच्या मोहणी भरली एक थैली पाठवली त्याला कोणतीही उणीव भासू नये अशी राजाची इच्छा होती

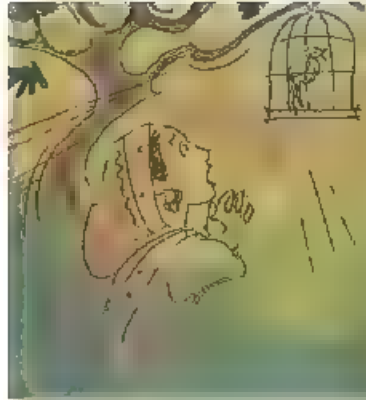
मोहिनीला जेव्हा कळले की त्या देगाचा राजाच त्याचा एक रात्रीपुण्या अतिथी होता तेव्हापासून आपणही गजबाडी वसला तरी पक्क

चकोवर

मोठ्या नाड्यांत राहून अशी तिला लीज इच्छा वाटत होती तिच्या प्रेमळ भावानी तिची ही इच्छा पूर्ण करी ते तिथेही त्याच्या नव्या पोत्या वगळ राहायला गेले मोहिनीने तो बाळ खजवला व सुरेख बाग लावली बाहबाच मरुत जस्त खुलून दिसायला लागले

एके दिवशी एक योगी त्या वाटेने येत होता, नदीच्या काठावर पण अरण्याच्या मधेच ही सुंदर इमारत पाहून त्याला आश्चर्य व आनंद वाटला 'या घरात काही कवी आहेत का?' मोहिनीने त्याला विचारले 'योग्याने सुखबले की त्या घरात सोनेरी झाड सोनेरी पिंजऱ्यात एक सोनेरी मैना, आणि सोनेरी धवूच असये या सर्व वस्तू एका उंच पर्वतावरच्या रत्नबाड्यातून आणता येथे मरुत शक्य होते तिथे कसे जायचे त्याबद्दलच्या सूचनाही त्याने सांगितल्या यांगी तिच्या गेल्यानंतर भावबाहणींनी याबाबतीत चर्चा केली व प्रथम मदने त्या पर्वतावरच्या ताड्यात

जायचे असे सर्वांनी मिळून ठावले निघण्यापूर्वी मदनने मोहिनीला एक तलवार दिली आणि म्हटले, 'जरा मला काही झाल तर या तलवारीची इच्छाही कमी होईल'

काही दिवस व माहेने उमटले पण तलवारीची चकाकी कायम राहिली मदन सुखरूप होता हे मोहिनीला समजत होते पण एके दिवशी सकाळी तिने बघितले तर गळ्यावर निरस्त्रेण व पलित विसृ लागली होती

कारण मदन जेव्हा त्या वाढ्याच्या पायचा चढायला लागला, तेव्हा कुणीतरी सोडले 'मदन पुढे पाऊल ठावू नकोस' पण पायचा चढताना पाठीमागे बसू नकोस असा तर यांच्याने सांगितला होता म्हणून त्याने त्या ओरड्याकडे दुर्लक्ष केले दोन पायच चढल्यानंतर पुन्हा 'मदन ती पायचा पकू आला' मदन, मी पण तड्याबरोबर येतोय त्याला वाटत याचें बहीन

त्याला बोलावत आहेत तो माग वळला आणि दुसऱ्याच क्षणी त्याचा दगड हाऊन तो खाली पडला

भावाचा शोध घेण्यासाठी मोहन गायचे ठावले त्याने मोहिनीला एक बासरी दिली जे त्याला काही झाले तर त्या बासरीचे दोन तुकडे होतील असे त्याने मानितले.

मदनही राजवाड्याच्या पायऱ्यावरून पोचला दोन पायचा चढल्यानंतर त्याला भावाचा आवाज ऐकू आला मोहन मी तुझ्या माथून येतोय माझ्यासाठी थांब ना' मोहनला त्या तीन वाळू पाय करणारं भावाच्या भावाचा शोध घेणे जास्त महत्वाचे होते त्यानेही माग वळून बघितले आणि दगड हाऊन तो खाली पडला

बासरीचे दोन तुकडे झालेले बघून मोहिनीला धक्का बसला ती दिवसभर रडत होती दुसऱ्या दिवशी तिने धीर एकदरला आणि भावाचा शोध घेण्यासाठी तिने बायथे ठावले

वाटेत तिचा समजत की तिचे दोन्ही भाऊ त्याच वाटेने गेले होते ती पुढे जात शेंबरी त्या वाढ्याच्या पायऱ्यावरून पोचली आजूबाजूने दणच हाक ये आवाजाकडे तिने मूलीच लक्ष दिले नाही ती घिराईने वाळ्या पायचा चढत जे गेली समोरच एक चौक होती त्याच सोबती झाड होते एक सोनरी पंजरा त्या झाडाला राखलेला होता व त्या पिंपल्यात एक सोनरी गैला होती ती बोलायला लागली 'मी तुझ्या आडवी

बाज पहिली आहे तेथे एका तगाऱ्यास सोनरी धनुष्य ठेवलेले आहे ते धनुष्य उचलून त्या तगाऱ्यावर अपट तुझ भाऊ जे झाड हाऊन पडले आहेत ते तो आवाज ऐकून पुन्हा जिवंत होतील'

पैनेने जे काही करायला गांगोतले ते मोहिनीनी सांग काही तनात केले 'आता माझ्याजवळ सोनरी धनुष्य व सोनरी मैना दोन्ही आहेत पण मीही तगाऱ्या सोनरी झाड शोधू यला इकडे आले, ते झाड मला कस मिळेल' मोहिनीने विचारले मैना म्हणाली, त्या धनुष्याने टोक त्या झाडाला लावले की ते झाड तुझ भावाच्या हातात येईल 'मोहिनी' तू इथे आली आहेस' मदन व मोहन या दोघांनी आपसात विचारले

'मी तुम्हाला मार काही नवर समेत पण आता या क्षणी तुम्ही जेव्हा हे धनुष्य उचला आणि त्याच टोक सोनरी झाडाला लावा म्हणजे ते झाड तुम्हाला हातात येईल

मोहिनी अधोरपटी म्हाली लोकांचे तिथी त्या वाढ्याच्या पायऱ्या खालून पर्वतावरून खात्री झाले व आपल्या धर्मी पोचले

काही दिवसानंतर त्यांनी राजाला जेवळ सुद्धा वाढ्यावर जेवायला बोलावले सांग वाढा हिंदू पारहित्यातून राजा थक झाला तर ते सर्वजण जेवायला बसले जेवायचे यदार्थ होते कारण ते व दानी याचे बनवलेले होते

हे विचित्र वाटतय राजा न

सादोबा

गहवून उदगारला त्यावर ती सोनरी मैना लगेच म्हणाली 'जे एखादी स्त्री कृत्र माजर किंवा बाहुलीला जन्म देऊ शकते ते हिंमोनी शेंबरीन त्याचें मोडत केले हे काय झाले

राजाला पैनेच्या वातण्यातून मागीतार्थ लक्षात आला त्यान मैनल विचारले 'पण मा माझी मूल कुठे असतील'

'ही काय आपल्या वंशजाच्या संभारण आहेत' न कऱ्याच मि माझाच पिढू व मातीची बाहुली ही या शधी मत्सरी बहिणीला राणीसहचान दिलेली होती आपण जेव्हा त्यांना येऊन ये' पैनेने राजाच्या आज्ञा केली बियारा त्या मल्ल अश्यात गेला राजाने तिसऱ्या राणीला हद्दपार केल्यापासून ती नरण्यात राहून होती

राजाने तिला भेटून क्षमा मागितली दोघांना आपल्या मुलाच्या घरी परत आले आणि आईवडील व मुलाची भेट झाल्यानंतर सर्वांना अनिष्टपण अन्नद झाला

हत्तीने मगरीबा उभे पाहून लिला पायाखाली चिरइन टाकायचा प्रयत्न केला, तर मगर खोल पाण्यात स्वतःचे अंग नैऊन हत्तीचे प्रयत्न निष्फळ करी, मगर सोडून गेली उसी बाटून किल्ल्यावर जाण्यासाठी धावे तर तेवढेवात हत्ती मगर त्याचा पाय धरून नेऊन त्याला पाण्यात बुडवी अशा तऱ्हेन हत्ती व मगरीच वड एकसहस्र वर्ष चालू होत

गजेंद्राने स्वतःच्या शक्तीवर अवलंबून राहून शौचानि तडन दिली. हळूहळू त्याची शक्ती क्षीण होत गेली मगर तर पाण्यातच राहणारी पाण्यात तिची शक्ती भरणार हत्तीच रू पिऊन पिऊन ती आणखी जास्त शक्तिशाली होती तिच्या तोंडातून आपली भुटका नाही हे त्याला चामले कळत

मी नहात भाण्यायता या सरोवरावर आलो होना पाणी प्याल्यावर पुन्हा सरोवरत का

उतरलो? माझ्या या मूर्खपणामुळेच मी मगरीच्या तोंडाने सांगडलो

‘माझा भाता कृष्ण रक्षण करणार’ कोणाला बोलचू? मी स्वतःच रक्षण करू शकत नाही, ती माझ्या मनात मी स्वतःच वाचवू शकेन अशी आशा मात्र आहे त्या भांडामुळेच रक्षण व्हावे अशी मी आशा करतो आहे तर मग भाणोला काहीनदी आपार आहे तो म्हणजेच देवा. यत्ना साकडे घेतलो

देव भगवान, ईश्वर या भावनेचे मूळ अशा देवा! रच काण्णच मूळ कारण असा तूच असतो

माझ्यासारखे गर्विष्ठ नव्हता मी व मदोन्मत्त, त्याच्यावर मोठे संकट येत अर्थात तुझी आठवण काढीत नाहीत गिरफार झाल्याशिवाय तुझी गरज त्यांना वाटत नाही अशा नव्हते अनेक प्रकारे स्वतःची निद्रा करत असता मगरीच्या पकडीपुढे होत असलेली घंघरा धोडी कमी झाल्यासारखी वाटली

गजेंद्र दबाव रक्षण करून स्वतःला दोघ देऊ लागला त्या क्षणपासूनच मगरीचे सुठे नुळे पडू लागले, छातीत धडधड सुरू झाली तरी जास्त चिडून जाऊन तिने हत्तीच्या पायाचा कडकडून चाबा घेतला

‘‘प्राण्यावरचे संकट, वेदना व दुःख तू हरण करीत आतास! तू सर्वव्यापी आहेस नेव्हा सर्व देवाच्या देवा! या जगाची तुष्टी करणारा देवा! माझे रक्षण कर म्हणून मी जितक्या जोराने हाक मारीत आहे तितक्याच वेगाने येऊन देवा तू माझा भरण करणार असत माझा विश्वास आहे, तू नक्कीच रक्षण करू शकशील!

‘तूच संवत्स ओहेन हे वचन मनात त्रिरथायी असल्याची ओळख न होऊ देणाऱ्या देवा! माझ्यासारखा दीनपयेंत पोचण्याची जबाबदारी तुझीच नाही का?

माझ्या भ्रमानेची सर्वशक्ती नष्ट झाली आहे डाळ्यातले पाणीगुद्धा वाळून गेले आहे तुझे स्पर्श करून हाक! माझ्याची शक्तीगुद्धा अमान गळीली नाही का! हाच्या शक्तीही गळीली नाही शुद्धीसुद्धा जाणार

माझ रक्षण का? किया करू नकोय तुझी इच्छा तुला मांदून पत्ता दुसरा अर्थात नाही! अन्ने म्हणत व वेन्हात असलेली सर्वशक्ती पकडून मोडू नचे करून हाक मारीत असल्यासारखे सरळ वर पाहिले

मगरीच्या अगातली शक्ती कमी होऊ लागल्यासारखी झाली जिभत आण नसल्यासारखे व कलानुन रंग समत नसल्यासारखे आसत

अपण जिवत शाहो की गरी अशा स्थेतेन डाळी भेटून पडला असता ती नसाक काही नसल्यान न केल्यासारखा पडून राहिला

नेव्हा विष्णु प्रगट झाला

सर्व आकाश त्याच्या रूपात एक झाल तो एका भाण्याखात जेंद्राना दिसला

आल्यावर विष्णून आपले मूर्दर्शन चक्र मगडले आणि असता अमरहस्त गजेंद्राच्या ‘देष्टोते धरता मूर्दर्शन चक्र पणड वेगने गेन आणि मगरीचे डाळे कापत गेने

ती मगर म्हणजेच मुळात एक गंधर्व होती याचे नाव ‘हनु’ अन्ने होने देवल नावच एक कृषी पाण्यात उभे राहून सुखाला अर्घ्य देत असता

त्या गंधर्वने मगरीसारखे खोल पाण्यातून आऊन कृषीचा पाय धरता त्या कृषीने ‘मगरीसारखा पडून रहा!’ असा त्याला शाप दिला विष्णूच्या सुदर्शन चक्राने त्याचे डोळे कापल्याबरोबर तो गंधर्व शपमून झाला

मगरीच्या पकडीतून चुलल्या गजेंद्राला धरून विष्णूने सरोवरकडार आंदले आणि त्याच्या नडधनवर हात फिरविला तो स्पर्श होताच गजेंद्र अर्धमृत्या स्थितीतून पुन्हा पुनर्जन्म झाल्यासारखा उठला व त्याला पूर्व जन्माचे स्मरणही झाले

गजेंद्र हा पूर्वजन्मी विष्णुपुत्र इन्द्रधुन्न नावाच्या राजा होता विष्णूचे ध्यान करून तो ध्यानस्थ बसला असता अगस्त्य ऋषी आले व त्याचे त्याच्याकडे लक्ष गेले नाही अगस्त्याने राजा आता आणि बदोन्मत्त हत्ती होऊन तू जन्माला ये अस शाप त्यानी दिला त्याच गजाने गजेंद्र

होऊन आना मोक्ष प्राप्त केला

गर्जेन्द्रमोक्षानी ही कथा सूत मुनीनी नैमिशारण्यान जो सत्रयज्ञ झाला, त्यावेळी शौनकादि मुनींना सांगितली

मुनीकथा ऐकून सूत म्हणाला म्हणाले - "मुनींदा! गर्जेन्द्रमोक्षानी ही कथा ही फक्त हत्तीपुतलीच दिसत नाही तर सर्व जीवकोटीचा, त्यांतल्या त्यांत मुख्य करून मानवाला, अनेक बंधनानुसार व संकटांतून मुक्त होण्यास उदाहृत्य स्वरूप होऊ शकेल नाही का?"

सूत म्हणाला "होय ना! गर्जेन्द्र मोक्षाना अंतरार्थही आहे! कोणीही कशाही तऱ्हेने त्याचा अन्वयार्थ साबून घ्यावा काळ हा विष्णूच्या अश्वीन असतो काळचक्रात कित्येक समस्या, कष्ट, व संकटे उत्पन्न होतात व नाहीशी होतात"

दुती म्हणाले "मुनिवर्य! गर्जेन्द्र मोक्ष आख्यानकायस्वरूप कारण व कारक तो विष्णूच

आहे, अशा विष्णूच्या कथा रंकाव्या असे मनाला वाटते आहे तुझ्या समोर आम्ही नहान कतकारागळे आहोत म्हणून विष्णूचेधर्मी व काही विशेष आहे व अम्होत सहजे केळोन अशा रीतीने नु मागावेस अशी आमची सर्वांची तुला हय जोडून विनंती आहे व्यास मुनींच्या तऱ्हेत स्व अष्टादश पाणी व दानेहान व त्यातील विशेष अशा ऐकून नु एकटवाने समजून घेवना आम्हेंस तऱ्हा विष्णू पुगणातीन त्या कथा नु आम्हाला रचण

सूत मुनींना कृपा म्हणाले न ऐकून आनंद झाला व ते म्हणाले "ठीक तर एका व्यास मुनींनी विष्णूच्या अनेक लीला व त्यांतून सर्व विशेष अर्थ महामानवाना रचून घेवला आहे व त्यानी आपला मुलगा शुक्र बाला त्याचा उपदेश केला आहे विष्णूच्याविषयी आम्हांने ऐकून या प्रकसारातून मुनी मिळाय वा हेतूने परीक्षित गजाला या एक मुनींनी सर्व कथा सांगितल्या गजेंद्राचा मोक्ष करण्यासाठी विष्णून जो अवतार धारण केला ना आदिपूळ अवतार!

विष्णूने ओक अत्रत धारण केले त्यानीन मुख्य सर दशावतार धारण नावने ओळखले बाणारे दहा अवतार आहेत

'नार' म्हणजे 'नीर' म्हणजे पाणी सगळ्या मूळ कारण असा विष्णू 'नार' शब्दावरून 'नारायण' झाला नारायणातूनच नीर मी सुष्टी झाली. विष्णूने जलचक्र म्हणजे भरतय क्ष्मात अवतार धारण केला तोच मत्स्यरवतार! रक्षावतारात मत्स्यावतार हा प्रथम होय

विष्णू पाण्याने भरलेल्या मील मेघारभरुवा

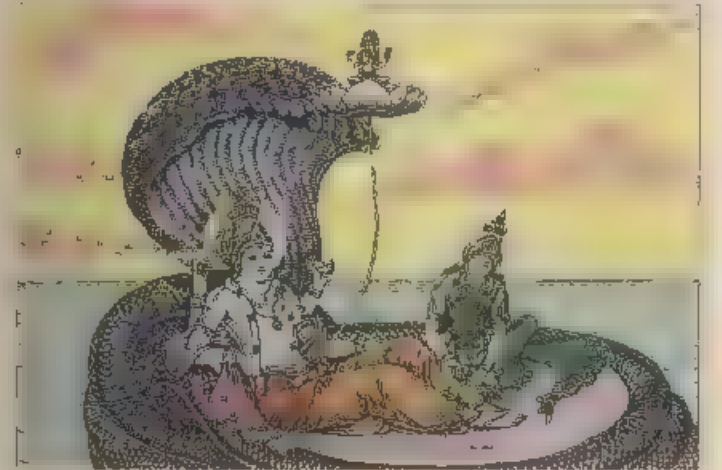
विष्णूच्या त्याचा असतो मेघात जागी बसून असते. त्या विष्णू तऱ्हाची अवतार त्यातून आलेले पाणीमुद्धा तऱ्हा पुल असते व त्याचा शुभ प्रकाश नित्य निर्मल असतो तेच पाणी अरणोदक क्षीरसागर होय!

त्या क्षीरसागरात अनंत असा काळ शोधनाग्रूप अनेक बचगे करून राहान शोधनागाना महकषणा आनंदान अत वसवल्या अशा अनंत शोधनाग व शोधनागी होऊन विष्णू पहुदला करताना त्याच्या नाभीतून निघलेल्या मळावर एक विश्व व पक्ष तेथेच थापत ब्रह्मदेव असताना व ब्रह्मदेवान सर्व सृष्टी केली

जता अनंत असा काळ द्यायुं चालू असत, कृपेने तऱ्हा द्याय व कळी दशा खार युगाचे मिल्हून

एक महायुग होणे सवळ युगाचा एक कल्प हा ब्रह्मदेवाचा एक दिवस होय तो दिवस पुरा झाला की ब्रह्मदेवाला झोप येते. तोच कल्पात, तेव्हा सर्व सृष्टी अक्षरमय होऊन जाते विष्णूतून निघालेल्या संकर्षणाद्रीच्या तत्पाने सर्व जगत धर्माभूत होते

प्रलय कालाचा वायू सुरू होतो व काळे दग एकावर एक चढत येऊन सर्व आकाशात व्याप्त होतात आणि हत्तीच्या सोंडेसारखी जलधाराची वृष्टी होते स्वर्ग भूमी व पाताळ त्रिलोक महापुरात बुडून जातात जिकडे पहावे तिकडे पाणीच पाणी दिसत असते अशा तऱ्हेने प्रलय होतो. अशा तऱ्हेने ब्रह्मदेव झोपत असत जी रात्र होते, तोच प्रलय काळ! तीच कल्पात जवळ येत असल्याची

वेळीं सत्यव्रत नावाचा राजर्षी नदीवर आघाळ करून आणि नारायणचे ध्यान घेऊन अर्घ्य देऊ लागला.

त्यावेळीं त्याच्या ओंजळीत सोनेरी रंगाचा एक छोटासा मासा आला. सत्यव्रत त्याला नवीत सोडायला निघाला तेव्हा तो चिडुकला मासा म्हणाला - 'ए राजा! आमची माशाची जात चांगली नाही मोठे मासे सर्व लहान माशांना खातात त्यांच्या हातातून निसटतो तरी कोळी जाळ्यात पकडून आमचा जीव घेतात म्हणून तुझ्या आश्रयाला मी तुझ्या ओंजळीत आलो गेला अशा नित्यपणाने राहू नकोस'

सत्यव्रताने तो मासा आपल्या कमंडलाने धाडून अधोर्ध्वन नेचा सत्यव्रत नंतराज जय करीत अस्तंता तपश्रय करीत असल्यामुळे राजर्षी झाला होता तो एक विष्णुभक्त होता व शीर झालाही होता

कमंडलून तेव्हाच चितकना प्रारंभ दुसऱ्या दिवशी खूप वाढला आणि कमंडलाने उड्या मारीत सत्यव्रताला म्हणाला 'राजा मला याच्यातून काढ व थोड्या मोठ्या जागेत पोचेल'

त्या माशाला राजाने नवलून एका होदाने पोंचविला. मासा काही वेळाने इनका मोठा झाला की त्याला जगाचे हातनाही शांत नाही तेव्हा सत्यव्रताने त्याला एक जहाजगा डबक्यांत नेऊन सोडले

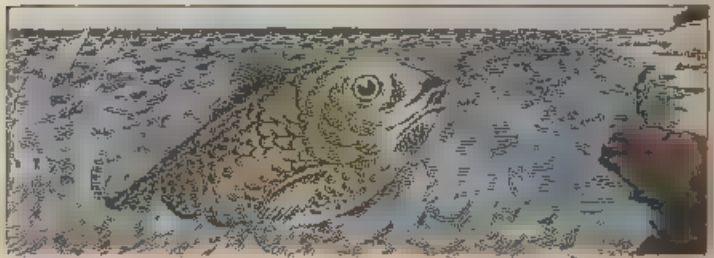
मासा वाढतच गेला. डबक्यातून सरोवरातून शेवटी त्याला समुद्रात पाचलाच लागले. इतका तो वाढतच राहिला

तेथे पोचल्यावर तो मासा राजाचा म्हणाला - 'ए राजा! मी तुझ्या आश्रयाला आलो होतो आणून तुम्हाला मला समुद्रात प्रकृत देण आहोत का? हा काय न्याय झाला? मग मी देवमासे मला मिळणार नाहीत का?' माशाने राजाला विचारले

रज्ज सत्यव्रत त्याला म्हणाला 'अरे मोठ्या मिश्रणाच्या माशा! पाहून जास्त मी काणयसगाळे काय आहे तुंच सांग

क्षणांक्षणी गत वांजन वाटण्याची शक्ती असल्यामुळे कोणीच मिळू शकणार नाही होय की नाही'

(क्रमश)

जानेवारी २००४

50

चावळा

रक्ताचे नाते

वैजय गवात वलगा नावाचा एक गरीब तरुण गवात जेव्हा त्याचा कुणी गलेबाईय नव्हता त्या नोलमजुंगी कळत पोटा भरून अग्रे रक्षी झोप आनी की जिये असेत तसे तो आड्या होऊन झोपी जात असे

एका रात्री तो एका घराच्या सोटीवर झोपवले गेला पण झोप येईना म्हणून तो मुसताच ये कुशीबला ये कुशीवर काउत होता त्यावेळी एका रक्षी निथ आली आणि दुसऱ्या समोरच्या घराच्या ओटावर बसली तिचे बसल्यानंतर निथ रक्तच एव १ फूट गेलजे आणि त्यातली वगळ काढून ती भाभाय ग्याऊ गेली

तेन्ना पाहून प्रथम बलाग घाबारा होत त्याला पाहून की ती कुणी नव्हत आनी जाविजे भि कुन त्याचे जाणवे डाळे गळ भिटून घेतले थोडक केलानंतर दीर एकवटून त्यान होळे घडत आणि तिला किचातले 'तू कोण आहेस?'

ती तरुणी चर्कित होऊन उठली आणि हळूच म्हणाला, 'मी मनाहाची मुनगी आहे इतक्या

तवी तुझ का 'आलीस' वलगात कळत त्याने मिघावले

त्या स्मरिते चोचतच म्हणजे 'तुम्ही याच गावानले अमाहात की नाही ते मला माहीत नाही माझी आई गळ्यानंतर भाइय वडिलांनी दास लेख केले माझी सावत्र आई अगदी दूर आहे मला नीर खाण्यात हत नाहा यागवो रेचून होवत भुयजे घरातल सगळे काय मला करायला आवेते. राजा माझे वडील आधि माझा सावत्र आई काही कामाला म्हणून बाहेर गेल आहेत ते कोणत्याही क्षणी येऊन घडकतीच म्हणून घरात ठेवतल्या पुण्या मो इथे आणून खाते आहे "

झावर बलराज हसत म्हणाला, "आणि स्काळीं तुम्हा आईला कळेल की कुणीतरी पुण्या खातल्या आहेत आणि त्या खाणारी तूच आहेस! मग चांगली अहाल घडेल, आणि मार मिळेल "

"त्या सगळ्या स्तरच्या गोष्टी अगोवर मला या चविह पुण्या तर खाऊ देत त्या तरुणीने बेवफारपणे म्हणजे

- दयानव -

JAN 04
CHAND

"हे बंधू, तुझे वडील मनोहर हे माझे मामा आहेत. जेव्हा माझे आईवडील मरण पावले, तेव्हा मी दहा वर्षांचा होतो. त्यावेळी तू सहा वर्षांची होतीस त्यावेळी मी तुमच्याकडे प्रवाह होतो. तुझे वडील माझाही सांभाळ करीत होते तुझ्या सावत्र आईने दोनतीन वेळी माझ्यावर चोरीचा आळ घेतला. तेव्हा तुझ्या वडिलंनी मला खूप मस्तंशी, आणि शेवटी मला बसतून बाहेर काढले. तेव्हापासून मी मजुरी करतो आणि माझे पोट भरतो. जिथे जगा मिळेल, तिथे पयावे पसरतो. आता आम्बलं, तुझं नांव सुनीता आहे ना?"

तिने "होय" म्हटले आणि बलरामकडे एकदा रोखून बघितले, व ती तिथून निघून गेली.

सुनीता निघून गेल्यानंतर त्याचा जुन्या काळातल्या आठवणी येऊ लागल्या. अनेक विचार मनात घोघावू लागली. जेव्हा त्याचे

आईवडिल जिवंत होते तेव्हा ते नेहमी म्हणत की सुनीता तुझी बायको होणार! आणि त्यावर मनोहर आणि त्याची पहिली बायको खळखळून हसत असत.

पण मनोहरची दुसरी पत्नी घरांत आली आणि सारेच चित्र बदलले होते. सावत्र आई सुनीताचा खळ करू लागली, घरांतले काम तिच्याकडून करून घेतले तरी सुनीताला घड खायला प्यायला देत नव्हतीच. बलरामच्या मनांत आलं की मामाला बाऊन भेटावं आणि सुनीतारी आपला विवाह करण्याचा प्रस्ताव मांडावा, त्यांना आपण आपणाने खावे की त्यांचे शेती व घातल्या कामकाजात मदत करू व त्यांना उतारवयात आपण मदतीचा हात देऊ. हा विचार पक्षा करून सकाळीच उठून बलराम मनोहरमासाच्या घरी गेला. त्यावेळी मनोहर धराच्या अंघोरीवर बसला होता. त्याची पत्नी सुनीता दरवाज्याजवळ बसून माजी निवडीत होती.

बलरामला बघून मनोहर आधी प्रेमळपणे हंस्ला, पण दुसऱ्याच क्षणाला त्याने कठोर स्वरात प्रस्न केला, "इथे घरी कशाला आलास? कांही काम असतं तर वाटेत भेटला असतास, तरी घालत असतं की!"

बलरामने व धावतता म्हटले, "मामा, तुम्हाला माहीत आहेच की माझ म्हणून असं कुणीही घरांत राही. सुनीता खेरीज तुम्हालाही दुसरं कुणी बघलंच नाही. आम्ही लहान होतो तेव्हा तुम्ही वडील मंडळींनी आमचं लग्न करवलं होतं, ते आठवतंय ना? तर मग तुम्ही आमचं लग्न लावून द्या. मी तुमची, तुमच्या शेतीवाडीची व घरांतली

सारी जबाबदारी माझ्या होक्यावर घेईन. तुम्हाला आणि पापिना नेहमी सुखांत ठेवीन."

त्याचे बोलणें ऐकून मनोहर तर थक्क झाला. बलरामकडे पाहून त्याने म्हटले, "हे बंधू बलराम, त्या सगळ्या जुन्या गोष्टी होत्या, जुने विचार होते. तुझे आईवडील बारल्यानंतर तुला माझ्याकडच ठेवून तुझा उत्कर्ष व्हावा म्हणून मी प्रयत्न केला. पण तुझ्या मामीला मात्र असून मू एक घोर अहंसा असंच वाटतं. तिच्याकडे दुर्लक्ष करून मी माझा वेगळ्या असा कांही निर्णय घेऊ शकणार नाही."

सुजाताने त्याचे बोलणें गीट लस देऊन ऐकले होते. ती खूप संतापली. आणि रागाच्या भरात लावालावाने बाहेर येऊन तिने बलरामला फटकारले, "ए ठेवल्या, तू नालायक आहेस, एक चोर आहेस. उगीच आमच्याबरोबर प्रेमाने वागण्याचं नाटक करूं नकोस. सुनीताचे लग्न केव्हा करायचे नि कुणाशी करायचं, हे पाहण्याला तिचे आईवडील तमर्ष आहेत. पुन्हा कधी हा विषय तोंडातून काढलास तर तुझे हातपायच तोडून टाकीन. चालता हो इथून अगोदर! आत्ताच्या आता नीघ!"

संतापाने ती बेभान झाली, तिचे हातपाय कांपायला लागले आणि ती बेहोष होऊन धाडकन जमिनीवर पडली.

मनोहर आणि सावत्र आईचा चढलेला आवाज मागील दारी भुजे घुत असलेल्या सुनीताला ऐकू आला. ती धावतच पुटीनदरी आली. आता काय करावं ते तिला समजेना. बलरामने आईघाईन जाऊन गांवचे वैद्य भद्राचारी

यांना बोलावून बरोबर आणले. त्यांनी सुनीताला निरनिराळ्या झाडांच्या पानांचा रस पाजला आणि तिला शुद्ध आली. ते सुजाताला म्हणाले, "अग, काय हे? मी तुला कितीतरी वेळा आजपर्यंत सांगितले आहे. तुला उच्च रक्त रानाचा त्रास आहे. बारीकसारीक गोष्टींबद्दल उगीचच तू चिडनेस. आता तुला जर दीर्घायुष्य हवे असेल तर तुला किमान तीन पहिने तरी अमरुणाकर पडून संपूर्ण विश्र्वांति घेतली पाहिजे.

त्याचबरोबर, रोज सकाळ संध्याकाळ सांगंधा वेलीची कोंबळी पानं कुजकून त्याचा रस प्यायला हवा। या वेलीचे रान आपल्या गांवाच्या पश्चिम भागातल्या राणा पहाडावर चांगलेच फोफावलेले आहे. रोज ही ताजी कोंबळी पानं आणावची, ती पाने कुसकून त्यांचा रस काढायचा आणि प्यायचा. याची व्यवस्था कर

आणि आपल्या रागावर व्यस्तित्व नियंत्रण ठेव."

भद्राचार्य बैब निघून गेल्यानंतर सुजाताने केविलबाण्या स्वराने सुनीताला म्हटले, "मी बैबोत सांगते आहे किंवा साधुसंतांसारखे बोलतेय, असं समजून नकोस. सुनीता, जोंपर्यंत माणसाच्या अंगात तोकड असते, राग असते, तोपर्यंत दुसऱ्या माणसांची तपस्सा जखरी नाही असं वाटत असतं. खरं म्हणजे मी तुला नीट प्रेमाने वागवून तुझं पालन-पोषण करायला हवं होतं, पण मी तसं मुळीच केवं नव्हती, एखाद्या दुष्ट बाईप्रमाणे तुझा छल कैदा. त्या पापाची शिक्षा आता मला देवाने दिली आहे. माझी चांगली शुभ्रूषा मर असं जांझी मी तुला सांगू शकणार नाही. माझ्या पापाची सजा मला भोगलीच पाहिजे की!"

विचे हे शब्द ऐकून सुनीताचे मन द्रवले आणि ती म्हणाली, "माई, तुम्ही मला शिऱ्या दिल्यात, रागावलात, मारलेत; मलाही तुमचा राग येत असे, तरी पण मी तुम्हाला आपली आईच मानने. तुम्ही लौकरच चांगल्या बन्या व्हाल, मी हद्दप्रकारे तुमची नीट देखभाल करील."

मनोहर हे दृश्य मुकाट्याने वघत होता. बलराम

जानेवारी २००४

54

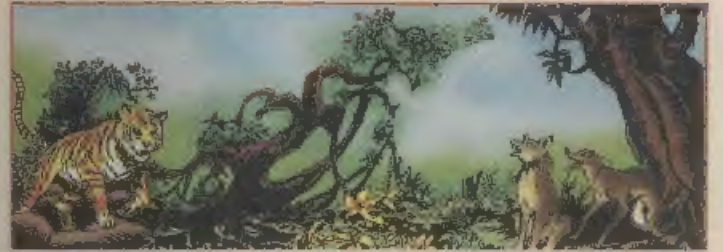
चांदोचा

पुढे हीजून म्हणाला, "माया, तुम्ही मुळीच काळजी करू नका. मी रोज सर्पांगधा बैबीची फोंबळी पाने घेऊन येईन आणि नंतर कामावर जाईन. फक्त तुम्ही मला इतकच कवूल करा की मी आलो की तुम्ही माझ्याक चिडणार नाही."

सुजाता त्याला कांहीतरी सांगणार होती, तितक्यांत मनोहर म्हणाला, "आपल्या माणसांचे प्रेम संकटाच्यावेळीच कळून येतं. त्यालाच काय नातं असं म्हणतात ना! मी ह्याच्या मामा आहे, म्हणूनच दुःस्वप्नासाठी आपल्या नवरीसाठी रोज झोंगार जाऊन सर्पांगधाची पाने आणण्याची जबाबदारी त्याने आपण होऊन स्वीकारली आहे. आता तरी तुझ्या लक्षात आले का?"

सुजाताला बोलता येईना. ती कापण्या हाताने होळ्ये पुसू लागली. तिला खू आवरेना. नंतर थोड्याच दिवसांत सुनीता आणि बलराम यांच्या अखंड सैबाशुभ्रूषेमुळे सुजाताची प्रकृति तोंकर सुधारली.

महा महिन्यांतच तिने त्या दोघांचे लग्न ताबून दिले. पतीशी विचारविलिमय करून तिने बलरामला धरजांबई म्हणून आपल्या घरी कायमचाच राडावला बोलवून घेतले.

कोल्हाची चाल-वाघाचे हाल

एकदा एका जंगलात एक कोल्हा व एक लांडगा धांची पेट झाली. दोघेही आपसांत गप्पा मारताना लागले.

बोलताबोलता लांडग्याने अचानक कोल्हाला विचारले, "या किरकोळ गप्पा एवढे देत. संग मला, तुझं शिक्षण कुठपर्यंत झालंय?"

"भाई शिक्षण कांही पूर्ण झालं नाही ही गोष्ट खरी आहे." कोल्हाने गुळगुळत सांगितलं. "हे बाघ, मी तुझ्यापेक्षा जस्त शिकलेलो आहे. थापुढे मला 'अहो-जाहो' म्हणत जा - अरेतुं नाही. समजतं?" लांडगेमुनानी आपला मोठेपणा मितव म्हटले.

नेमका त्याचवेळेला एक बाघ इरकाळी कोहून झाडीतून त्याच्या रोखाने आला. तेव्हा कोल्हाने विनमरपणे लांडग्याला विचारले, "अहो, आपण आता काय श्रावचं?" पण बाघाला बघून लांडगा चांगलाच घाबरला होता. कांही उत्तर देण्याच्या परिस्थितीत तो नव्हताच.

बाघ तर त्या दोघांवर इरडप झालण्याच्या तयारीत होता. आपली शेंगटी डीलाने हलबत शस्त्राने त्यांना विचारले, "तुम्ही दोघे पळून जायच्या विचार करता आहात की काय? माझ्या ताबडीतून आता तुमची सुटका नाही."

कोल्हाने लगेच म्हटले, "मालक, आम्ही आपल्याच दर्शनाला निघालो होतो. पण आपण समोरच आलात हे आमच सौभाग्य आहे! आम्ही एका विचित्र स्फटात सांपडलो आहोत. आपण खूप विद्वान आहात, आपली ज्ञानसंपदा अफाट आहे. आमची खात्री आहे की या समस्यांचे निराकरण आपल्याखेरीज कुणीही करू शकणार नाही."

कोल्हाची ही स्तुतीस्तोत्रे ऐकून बाघ हुळकला. तो अतिशय खूष झाला. मागील पाच बोंकवून तो आरामात बसला आणि त्याने विचारले, "बोला, काय समस्या आहे तुमची?" कोल्हाने विनयाने मान खाली घातली व म्हटले, "मालक, मी मोठ्या

- मुकुंद गर्ग -

धीराने अरण्यांत फिरत होतो. तेव्हा प्राणाची बाबी लावून मी दोन सखांची शिकार केली आणि ते ससे कोबर घेऊन आलो, ते या लांडगेबुवांनी पाहिले, ते माझ्यापेक्षा जास्त शिकलेले आहेत, म्हणून या दोन सखांपैकी एक त्यांना हवा आहे. पण हे मला काही पटत नाही. मी त्यांना एक ससा बायला मुळीच तयार नाही.

कोल्ह्याची समस्या ऐकून बाघाने लांडग्याला नीट नखशिखांत न्याहाळले आणि विचारले, "अगोबर तुला सांगायला हवं की तुझी शिक्षण कुठपर्यंत झाले आहे?"

हे गुरगुरत बोलणे ऐकून लांडगा थरथर कांपायलाच लागला. त्याच्या तोंडातून शब्द फुटला. तेव्हा कोल्हा पुढे होऊन म्हणाला, "मालक, त्याला म्हणायचं आहे की त्याच्या तोंडात जितके दात

आहेत, तितक्या विशांचे शिक्षण त्याने घेतलेले आहे."

"असं आहे होय! तर मग तुम्हा दोघांपैकी मीच जास्त शिकलेला आहे." असं म्हणत बाघाने आपला भयंकर जबडा परमरता आणि आपले वीक्षण दांत विचकले. त्याचे ते भेसूर हंसणे पाहून लांडगा फारच घाबरला आणि बघताबघता एकदम बेहोष झाला. त्यावर आश्चर्य प्रकट करीत बाघाने विचारलं, "हे काय?"

"मालक, यांत विशेष अश्वघायांची गोष्ट काही नाही. शिक्षणांत आपण आमच्यापेक्षा श्रेष्ठ आहोत हे मान्य करून आपल्या घारदार बोंतांना तो प्रणाम करीत आहे. अश्वत्थक्षपणं अमण आमची समस्या सोडवलीच आहेत. कृपा करून आपण जर आमच्या गुहेकडे खाल तर ते दोन्ही ससे मी

प्रापल्याला घेऊ देईन." बाघाचा आनंद गगनांत भावेना. त्याने मनोमन विचार केला की प्रथम दोन्ही नुसतुशीत सखांचा समाचार घ्यावा आणि नंतर मग या दोघांनाही खावे.

"ठीक आहे, ब्रह्म पुढे. मी तुमच्या मागोमाग येतो आहे." असं म्हणून बाघ उठून उभा राहिला.

कोल्हा बाघाला डोंगरांतल्या मध्यभागी असलेल्या एका चिंचोळ्या गुहेकडे घेऊन गेला व म्हणाला, "मालक, मी इथे थांबतो. हे लांडगेदादा गुहेत जातील आणि ते दोन्ही ससे घेऊन येतील."

"बरं बरं, त्याला लोकर जायला सांग. पोटत कायळे कोकबनाहेत." बाघाने मोठी जांभई देत म्हटले.

कोल्ह्याने जी गुहा नियवली होती, ती फारच अरुंद होती. पण बाघाच्या लांबडीतून घांघण्यासाठी लांडग्याला त्यांत शिरणं भाग पडले.

बराच वेळ झाल्यानंतर देखील लांडगा काही परत आला नाही, तेव्हा कोल्ह्याने बघाला विचारले, "मालक, जर आपली समंती असेल तर मी गुहेत जाऊन लांडगेदादा काय करतो आहे ते निदान पाहून येऊ का?"

"ठीक आहे. मी तुला जायला समंती देतो आहे. सात्र तुम्ही दोघेही ते दोन्ही ससे घेऊन ताबडतोब परत या हो!" बाघाने बजावले.

बाघ वाट बघत बराच वेळ बसून राहिला. पण कोल्हा नि लांडगा परत यायचं काही चिन्ह दिसेना. नाखुशीने बाघ उठला आणि त्याने गुहेकडे आयला मोहरा चळवळा.

त्याने गुहेच्या तोंडात आपले खोके घातले, पण त्याला पुढे सरकता येईना. खूपवेळा प्रयत्न करून पाहिल्यानंतर तो निराश झाला, य या दोघांना शिच्या देत तिथून निघून गेला.

थोड्या वेळानंतर कोल्हा व लांडगा यांना वाटतं की बाघ आला गेला असेल, त्यांनी गुहेच्या तोंडाशी येऊन खात्री करून घेतली आणि नंतरच दोघेही गुहेबाहेर आले.

लांडग्याने कोल्हाच्या चतुराईबद्दल त्याची बराखाणणी केली. तो म्हणाला, "तुझं शिक्षण बरी माझ्यापेक्षा कमी असलं तरी तुझ्या अकलेची मात्र कमाल आहे. तुझ्या बैरक्या चालीने मू बाघाला चीत केलेस खरे!"

कोल्ह्याने खूबचरपणं उत्तर दिलं, "अहो, ही सगळी तुमची कृपा!"

श्रीमंती-गरिबी

एका गांवात धनगुप्त नांवाचा एक व्यापारी होता. आयुष्यभर खूप कष्ट करून त्याने भरपूर संपत्ती गोळा केली होती. उत्तरवर्षात त्याला अंधागिवायू झाला व त्याने अंधरुण धरले. तेव्हा त्याला फार वाईट वाटायला लागले. "माझे सारे आयुष्य मी पैसं मिळवण्यातच घालवले. माझ्या कमाईतून लोकांच्या उपयोगी पडेल असे एकही काम मी केले नाही." असे विचार मनात वारंवार येऊ लागले. तेव्हा त्याने आपल्या मुलगा श्रीगुप्त याला जवळ बोलावून त्याला समजावले. "बाळ, साऱ्या आयुष्यभरात मी जवळच्या उपयोगाचे एकही काम करू शकलो नाही. कुणार दीनदुख्ख्या माणसाला कधी मदत केली नाही. तुला आवश्यक असेल तेव्ही संपत्ती तू स्वतःसाठी ठेव आणि जवळच्या पैशांतून एक धर्मशाळा बांधून घे." असं सांगून धनगुप्ताने कायमचे डोळे मिटले.

आपल्या पित्याचे अंतिम संस्कार व क्रियाकर्म पूर्ण केल्यानंतर श्रीगुप्त व्यापारांत दंग झाला. त्या

वर्षभरांत धंद्यात त्याला अपेक्षेहून बराच जास्त फायदा झाला. त्याला आपल्या वडिलांचे शब्द आठवले.

श्रीगुप्ताने विचार केला, "कदाचित पुढच्या वर्षी पंधात नुकसान होण्याची देखील शक्यता आहे. पुढच्यावर्षी जर मेह्यपेक्षा जास्त नफा झाला तर मग मी धर्मशाळा बांधायला पैसे देईन. नाहीतर उगीचच पैसे खर्च करायलाही करावचे?"

दुसऱ्या वर्षीदेखील त्याला दुप्पट फायदा झाला. तरीदेखील त्या फायद्याने त्याचे समाधान झाले नाही. धर्मशाळा बांधायचा विचार त्याने पुन्हा पुढे टकलला.

एकदा रात्रीच्यावेळी आपले दिशेने तपाशीत तो बराच वेळ जगा होता. त्या वेळी कुणीतले एकजण असंख्य वेदनेने कण्हत, कळवळत त्याच्या बराबाहेरच्या ओट्यावर येऊन बसला. श्रीगुप्ताने माडीवरून खिडकीतून बाकून पाहिले. एक म्हातारा पण ओंछळा भिकारी तिथे कण्हत होता, आणि

आपली झोळी व भांडे चाचपडत शोषण्याचा प्रयत्न करीत होता.

तेवढ्यांत दुसरा एक भिकारी लंगडनच तिथे ओट्यावर अंधळ्या भिकार्याजवळ येऊन बसला. त्याने विचारले, "जगत, तू को कण्हतो आहेस? काय झालंय तुला?" जगतने केविलवाण्या स्थरात म्हटलं, "अरे नारायण, तू आहेस होय? मी पडलो आंधळा! सकाळी भोक मागायला बाहेर पडलो तो पाय लचकला आणि मूज आली. म्हणून कुठे जाता आले नाही. आज मूठमर वाट्यदेखील मिळाले नाही. एकीकडे पायाचा ठणका थांबत नाही, आणि दुसरीकडे पोटांत आगीचा बोंब उसळतच. माझे हाल होताहेत, ते काय सांगू तुला?"

नारायणने जगतच्या पायाकडे वळितले. पाय फारच सुजला होता. नारायणने आपल्या शोड्डीतून एक भांडे बाहेर काढले व तो म्हणाला, "तुझ्या पायाची वेदना काही मी कमी करू शकणार नाही. पण तुझ्या भुकेसाठी मी काहीतरी करू शकतो." आणि त्याने जगतकडे ते भांडे दिले.

"तू यातून काही खाऊ आहेस की नाही? की सगळंच जेवण मला देतो आहेस?" आश्चर्य बाटून जगतने नारायणाला विचारले.

"दोघांच्यासाठी बरोबरीने वाटले आहे. माझा भाग मी घेतला आहे ना!" नारायणने म्हातार्याच्या भांड्यात दोन मुठी भात घालताना उत्तर दिले.

बरून खिडकीतून ते दृश्य बघणाऱ्या श्रीगुप्ताचे डोळे उघडले. त्याचा अंतर्गत्ता जगा माझा व म्हणाला कीजे आपल्याकडे आहे, ते इतरांना वांटून देणारा नारायणच खरा श्रीमंत आहे. पण कुणालाच कांहीही देऊ न शकणारा जगत - त्याची खरोखरीच गरीबी आहे. आणि मी मात्र धनवान असून गरीब आहे.

श्रीगुप्त माडीवरून खाली आला. त्याने वार उघडून त्या बोन्ही भिक्व्यांना भरांत रोतामने आणि स्वतः त्यांना पोटभर जेवायला वाढले, व त्यांना तिथे घात आश्रय दिला. दुसऱ्या दिवशी सकाळी पैघांना बोलावून त्याने जगतच्या पायावर इनाज करवला. लागलीच त्याने धर्मशाळा बांधण्याच्या कामाला सुरवात केली.

श्रीमंती व गरिबी यांतले खरे परम श्रीगुप्ताला त्यादिवशी समजले. तेव्हापासून पैसे मिळवण्या-बरोबरच परोपकारी कामे करण्यांत तो सहभागी होऊ लागला आणि त्याप्रमाणे आपल्या पैशांचा सदुपयोग करायला तो शिकला.

